

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
ДЕННА ФОРМА НАВЧАННЯ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ Лихова С.Я.

«___» _____ 2021 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «МАГІСТР»
ЗА ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«Правоохоронна діяльність»

Тема: «Кримінальна відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК України)»

Виконавець: студентка 2 курсу, групи ПО-203М Чернявська Роксолана Іванівна

Керівник: к.ю.н., доцент, професор кафедри кримінального права і процесу Янчук Олександра Юріївна

Київ–2021

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Юридичний факультет

Кафедра кримінального права і процесу

Освітньо-професійної програми «Правоохоронна діяльність»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Лихова С.Я.

«____» _____ 2021 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Чернявської Роксолани Іванівни

1. Тема роботи «Кримінальна відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК України)», затверджена наказом ректора від 27 вересня 2021 р. № 2024/ст.
2. Термін виконання та захисту роботи: з 27 вересня 2021 р. по 5 грудня 2021 р.
3. Вихідні дані роботи: монографічна наукова література, нормативно-правові акти, нормативно-правові акти міжнародного характеру, узагальнення судової практики.
4. Зміст пояснювальної записки: аналітичний огляд юридичних джерел з тематики кваліфікаційної роботи. Дослідження складу кримінального правопорушення «Кримінальна відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК України)» та особливостей його кваліфікації, визначення проблемних питань визначення та встановлення окремих різновидів кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів на основі аналізу чинного законодавства України, наукової літератури та статистичних даних.

5. Календарний план-графік

№ пор	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1	Вибрати тему кваліфікаційної роботи	до 01.10.2021	виконано
2	Затвердити тему і план роботи у наукового керівника	до 05.10.2021	виконано
3	Визначити статистичну, інформаційну базу дослідження скласти бібліографію	до 26.10.2021	виконано
4	Оформити і обговорити з науковим керівником перший розділ роботи	до 30.10.2021	виконано
5	Оформити і обговорити з науковим керівником другий розділ роботи	до 11.11.2021	виконано
6	Оформити і обговорити з науковим керівником третій розділ роботи	до 15.11.2021	виконано
7	Доопрацювати роботу, оформити її кінцевий варіант	до 19.11.2021	виконано
8	Отримати відгук керівника та рецензії	до 20.11.2021	виконано
9	Підготувати доповідь на захист	до 30.11.2021	виконано

6. Консультанти з окремих розділів

Розділ	Консультант (посада, П.І.Б.)	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Консультанти з окремих розділів не залучались			

7. Дата видачі завдання: 05.10.2021 р.

Керівник кваліфікаційної роботи

к.ю.н., доцент, професор кафедри
кримінального права і процесу
Янчук Олександра Юріївна

Завдання прийняв до виконання _____ Чернявська Роксолана Іванівна

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Кримінальна відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК України)»: 104 сторінки, 122 використаних джерела.

МАЛОЛІТНЯ ДИТИНА, НЕПОВНОЛІТНІЙ, ЖЕБРАЦТВО, ВИКОРИСТАННЯ, ВТЯГНЕННЯ, СИСТЕМАТИЧНІСТЬ, ПРОТИПРАВНА ДІЯЛЬНІСТЬ.

Об'єктом дослідження виступає система правовідносин, що забезпечують кримінально-правову охорону дітей. Предметом дослідження є кримінально-правове регулювання використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

Мета та завдання дослідження полягає у визначенні критерію необхідності й достатності кримінально-правової охорони дітей нормами законодавства України, а також пропозиція до розробки нових механізмів удосконалення чинного законодавства у цій сфері.

Методи дослідження: метод діалектичного системного аналізу соціальних процесів у поєднанні з потребами правового регулювання прав дитини та формально-юридичний метод.

Актуальність теми. Охорона життя і здоров'я неповнолітніх становить підвищений інтерес суспільства, оскільки у своїй сутності стосується проблеми виживання людства, забезпечення генофонду, виховання нового здорового покоління. Проголосивши, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України), держава зобов'язалася всіма доступними засобами та можливостями захищати особу, особливо дитину.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ I. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ДІТЕЙ	12
1.1. Поняття кримінально-правової охорони дітей	12
1.2. Історичний аналіз кримінального законодавства щодо захисту дітей.....	17
1.3. Особливості імплементації міжнародних актів з питань кримінально-правового захисту дітей в національне законодавство.....	23
1.4. Кримінальна відповідальність за використання неповнолітньої дитини для заняття жебрацтвом за законодавством окремих зарубіжних країн: порівняльно-правовий аналіз.....	31
Висновки до Розділу I.....	37
РОЗДІЛ II. ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ "ВИКОРИСТАННЯ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ ДЛЯ ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ" (СТ. 150-1 КК УКРАЇНИ)	40
2.1. Дитина як об'єкт кримінально-правової охорони та об'єкт кримінального правопорушення, її правовий статус за законодавством України.....	40
2.2. Характеристика об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом».....	47
2.3. Суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом».....	53
2.3. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки складу кримінального правопорушення «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом».....	60
Висновки до Розділу II.....	69
РОЗДІЛ III. ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИКОРИСТАННЯ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ ДЛЯ ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ	72
3.1. Відмежування використання малолітньої дитини для зайняття жебрацтвом від суміжних складів кримінальних правопорушень.....	72
3.2. Пропозиції щодо удосконалення законодавства про кримінальну відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.....	74
Висновки до Розділу III.....	84
ВИСНОВКИ	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	91

ВСТУП

Актуальність теми. Найвищим показником набуття Україною ознак демократичної, цивілізованої, сучасної та правової держави є нормативне визначення пріоритету в ієрархії соціальних цінностей, які становлять основу життєдіяльності людського суспільства.

Найважливішою функцією держави є захист прав та свобод людини. «Права людини починаються з прав дитини» – філософське гасло, під яким Уповноважений Верховної Ради України з прав людини здійснює свою діяльність.

Діти – це майбутнє держави, а тому й не дивно, що всі економічно розвинуті країни дбають про своїх громадян, а особливо про наймолодше покоління. Адже щасливе дитинство – це перший крок до упевненого і успішного майбутнього кожного громадянина, без якого неможливий розвиток будь-якої держави. За період незалежності наша держава постійно вживала заходи з метою формування та зміцнення політики у сфері захисту прав і свобод дитини, які ґрунтуються на системі міжнародно-правових принципів захисту прав дітей.

Захист прав дитини та гарантування її конституційних прав – це обов'язок Української держави, який передбачений Основним законом держави, а також багатьма іншими нормативно-правовими та міжнародними актами, зокрема, Кримінальним кодексом України, Кримінальним процесуальним кодексом України, Сімейним кодексом України, Законами України “Про концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу”, “Про охорону дитинства”, “Про попередження насильства в сім'ї”, “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”, “Про захист суспільної моралі”, “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю”, Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей”, наказами,

інструкціями та іншими нормативно-правовими актами МВС України, а також Конвенцією ООН про права дитини, Загальною декларацією прав людини.

Зупиняючись на кримінально-правовій охороні неповнолітніх, слід зазначити, що чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК України) містить 37 статей, які встановлюють відповідальність за кримінальні правопорушення щодо дітей (малолітніх, неповнолітніх, новонароджених): (п. 2 ч. 2 ст. 115, ст. 117, ч. 3 ст. 130, ч. 2 ст. 133, ст. 137, ч. 2 ст. 140, ст. 141, ч. 2 ст. 142, ч. 2 ст. 144, ч. 2 ст. 147, ст. 148, ч. 2 ч. 3 ст. 149, ч. 3 ст. 150, ст. 150-1, ч. 3, 4 ст. 152, ч. 2, 3 ст. 153, ст. 155, ст. 156, ч. 1 ст. 164, ст. 166, ст. 169, ч. 2 ст. 172, ч. 2 ст. 181, ч. 2 ст. 299, ч. 2, 3 ст. 300, ч. 2, 4 ст. 301, ч. 3 ст. 302, ч. 3, 4 ст. 303, ст. 304, ч. 2, 3 ст. 307, ч. 3 ст. 309, ч. 3 ст. 314, ч. 2 ст. 315, ч. 2 ст. 317, ст. 323, ст. 324, ч. 2 ст. 365 КК України). Це, переважно кримінальні правопорушення, які захищають волю, гідність, моральні та духовні засади розвитку дітей.

Процеси, що відбуваються на сьогоднішній день в Україні, пов'язані з реформуванням правової системи і змінами у законодавстві, саме вони впливають на вдосконалення правового регулювання як інтересів суспільства в цілому, так і окремих його членів. Звичайно, чи не головну роль тут відіграє правове забезпечення охорони прав та інтересів саме дитини як майбутнього кожної країни. Правову основу захисту дітей від протиправних посягань складає вітчизняне та міжнародне законодавство. Правопорушення щодо дітей посягають на їх нормальний розвиток, честь, гідність, недоторканість, основи суспільної моралі у сфері їх виховання, що значно впливає на рівень злочинності в цілому та дитячої зокрема. Одним із таких небезпечних діянь є «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» (ст. 150-1 КК України).

В останні роки надзвичайно поширився жебрацький «бізнес» з використанням малолітніх дітей, що вимагає адекватного реагування з боку

держави, у тому й числі шляхом удосконалення кримінального законодавства.

Велика кількість дітей щорічно потерпає від кримінальних правопорушень, але не ведеться статистика повного та достовірного обліку потерпілих залежно від їх віку та вчинених проти них кримінальних правопорушень, тому ці показники не можна проаналізувати в цілому по Україні та в окремих її регіонах. Через те, що дитина не завжди усвідомлює факт вчинення кримінально протиправного діяння щодо себе, ці кримінальні правопорушення мають високий рівень латентності.

Мета та завдання дослідження полягає у визначенні критерію необхідності й достатності кримінально-правової охорони дітей нормами законодавства України, а також пропозиція до розробки нових механізмів удосконалення чинного законодавства у цій сфері.

Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи виступає система правовідносин, що забезпечують кримінально-правову охорону дітей.

Предметом дослідження є кримінально-правове регулювання використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

Питанням кримінально-правової та кримінологічної характеристики використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом присвячено наукові праці Ю. М. Антоняна, М. С. Андріяшевської, М. М. Бабаєва, О. М. Бандурки, Є. Ю. Бараша, Ю. В. Бауліна, В. С. Батиргарєєвої, В. І. Борисова, Т. В. Варчук, В. В. Василевича, В. В. Вітвіцької, Г. Гентіга, Є. О. Гладкової, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, Г. Гросса, О. М. Гуміна, І. М. Даньшина, О. М. Джужі, А. О. Джужі, А. І. Долгової, Т. А. Денисової, О. О. Дудорова, В. І. Женунтія, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, Т. Л. Кальченко, В. Є. Квашиса, О. Г. Колба, І. М. Копотуна, О. М. Костенка, О. Г. Кулика, Н. Ф. Кузнецової, І. П. Лановенка, О. М. Литвинова, В. В. Лунєєва, Є. М. Моїсеєва, С. А. Мозоля, Ю. В. Орлова, І. В. Пилипенка, В. Я. Рибальської, А. В. Савченка, П. П. Сердюка, В. О. Тулякова, А.Фаттаха, Л. В. Франка, І. Я.

Фойницького, С. І. Халимона, Г. І. Чечель, В. І. Шакуна, Г. Й. Шнайдера, О. М. Юрченка, А. М. Яценка та ін. На монографічному рівні окремі аспекти цієї проблематики були розроблені в дисертаціях (монографіях) І. О. Топольської «Кримінально-правові та кримінологічні аспекти боротьби із втягненням неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність» (2003 р.), В. І. Женунтія, В. В. Вітвіцької «Кримінологические проблемы предупреждения преступных посягательств на нравственное и физическое развитие несовершеннолетних» (2005 р.), І. М. Доляновської «Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей (аналіз складу злочину)» (2008 р.), Д. О. Калмикова «Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей» (2011 р.), І. В. Дегтярьової «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання» (2012 р.), Н. О. Семчук «Кримінально-правовий захист моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження» (2015 р.), А. О. Джужі «Віктимологічні засади запобігання злочинам в Україні: теорія та практика» (2017 р.), А. Р. Топузьяна «Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх в Україні» (2018 р.), П. А. Зеленьак «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні» (2020 р.) та ін.

Охорона життя і здоров'я неповнолітніх становила в минулому і становить нині підвищений інтерес суспільства, оскільки у своїй сутності стосується проблеми виживання людства, забезпечення генофонду, виховання нового здорового покоління. Проголосивши, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України), держава зобов'язалася всіма доступними засобами та можливостями захищати особу, особливо дитину. Статтею 51 Конституції України передбачено державний захист дитинства, а статтею 52 встановлено рівність дітей у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи

поза ним, та зазначено, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються законом. Закон України «Про охорону дитинства» відзначає, що кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканість та захист гідності. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» є спеціальним законодавчим актом у сфері протидії сімейному насильству, який визначає організаційні і правові основи попередження фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства в сім'ї, яке використовується, зокрема, відносно дітей під час їх використання у жебрацтві.

Вагомим кроком на шляху впровадження міжнародних стандартів захисту прав дитини в національне законодавство України стало ухвалення Національного плану дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини, затвердженого Законом України «Про загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року», метою якого є забезпечення функціонування системи захисту прав дітей відповідно до вимог Конвенції ООН про права дитини. Але незважаючи на розгалужену систему державного та міжнародного правового захисту, останнім часом значно зросла кількість кримінальних правопорушень, що вчинюються відносно неповнолітніх, зокрема, дітей.

Методи дослідження складають метод діалектичного системного аналізу соціальних процесів у поєднанні з потребами правового регулювання прав дитини та формально-юридичний метод, який дозволяє проаналізувати юридичний зміст міжнародних стандартів прав дитини як важливого явища міжнародно-правового регулювання відносин держав по забезпеченню основних прав і свобод людини. Використані також порівняльний, логічний, історичний і інші спеціальні методи дослідження.

Теоретичне і практичне значення кваліфікаційної роботи полягає в тому, що правовий аналіз, який вона містить, основні положення і висновки

показують вирішальне значення кримінально-правової охорони дітей в Україні, а також шляхом послідовного і повного проведення у життя міжнародних стандартів прав дитини та пропозиції щодо внесення змін в КК України.

У теоретичному плані положення і висновки кваліфікаційної роботи можуть бути використані для вивчення проблем найкращого забезпечення інтересів дитини шляхом удосконалення кримінального законодавства України.

В практичному плані положення кваліфікаційної роботи можуть бути використані в правотворчій діяльності щодо внесення змін до КК України.

Структура роботи визначена поставленими в ній метою та завданнями. Зміст магістерської роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 104 сторінки, 122 використаних джерела.

РОЗДІЛ І. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ДІТЕЙ

1.1. Поняття кримінально-правової охорони дітей

Реалізація сучасної кримінально-правової політики держави неможлива без фундаментальних теоретичних засад кримінально-правової науки. Однією з проблем кримінального права є застосування певних термінів таких як - «кримінально-правова охорона», які не мають законодавчого визначення та по-різному тлумачиться науковцями. Тому в даному дослідженні, спершу, спробуємо розглянути різні теорії щодо визначення одного з таких дискусійних термінів («кримінально-правова охорона»), який має широке використання в кримінально-правовій науці.

В Україні було написано більше двох десятків дисертацій, а також різних наукових статей, які розкривали суть питання кримінально-правова охорона, але досі не має константи до визначення терміну «кримінально-правова охорона», а не вірне трактування його тягне до неточності формулювання об'єкта та предмета дослідження.

Мають місце наступні підходи до визначення поняття «кримінально-правова охорона». деякі науковці ототожнюють кримінально-правову охорону з механізмом правового регулювання суспільних відносин, як систему правових засобів, що організована найбільш послідовним чином з метою подолання перешкод на шляху задоволення інтересів суб'єктів права. Такий підхід запропонували Гуторова Н. О. та Дудоров О.О. [18, с. 2; 26, с. 5].

Інший підхід запропонували Матвійчук В. К. та Павленко Т. А. вони вважають, що кримінально-правова охорона виникає з охоронної функції (завдання) кримінального права [59, с. 40; 67, с. 67]. Відповідно до цього, Матвійчук В. К. під кримінально-правовою охороною розуміє «систему

(комплекс) засобів (кримінальне законодавство та кримінально-правова політика), що забезпечують охорону, зосереджуючи зусилля на тому, щоб аналізовані відносини (взяті під охорону кримінального закону) залишалися, як правило, об'єктами охорони і якомога менше зазнавали злочинних посягань» [60, с. 2-4].

Копотун І. М. вважає, що кримінально-правова охорона це є захист суспільних відносин [42, с. 11].

Отже, на сьогодні не має чітко визначено поняття «кримінально-правова охорона» в теорії кримінального права.

Щодо першої позиції науковців, яке набуло широкого визнання в теорії кримінального права [49, с. 3].

Для цього потрібно з'ясувати таке поняття, як «механізм правового регулювання» в теорії права та те, яким чином він впливає на механізм кримінально-правового регулювання. В теорії кримінального права під механізмом правового регулювання розуміють «взяту в єдності систему правових засобів (норми права, суб'єктивні права і юридичні обов'язки, рішення судів тощо, об'єктивовані в правових актах), способів (дозволяння, зобов'язування, заборона) і форм (використання, виконання, додержання, застосування), за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права, встановлюється і забезпечується правопорядок («належне» в праві стає «сущим») [83, с. 498].

Керімов Д. А. вважає, що кримінально-правове, як і будь-яке інше галузеве регулювання, не можна ототожнювати із правовим регулюванням у цілому, оскільки друге є загальним поняттям щодо першого [36, с. 206]. До того ж механізм кримінально-правового регулювання не слід зводити лише до самого кримінально-правового регулювання.

На думку Жарикова Ю. С., «механізм кримінально-правового регулювання – це система необхідних і достатніх стадій правової

регламентації й упорядкування суспільних відносин, що дозволяє за допомогою реалізації кримінально-правових заборон, приписів і дозволів забезпечувати ефективну охорону цих самих відносин від суспільно небезпечних і протиправних посягань» [28, с. 97]. Поняття цього механізму поєднує всі основні категорії науки кримінального права: норму права; об'єкт кримінально-правової охорони; кримінальне правопорушення як юридичний факт, що породжує правовідносини; самі правовідносини; їх суб'єкти із належними їм суб'єктивними правами та обов'язками; їх об'єкт; кримінальну відповідальність тощо [49, с. 3].

Слід також враховувати думку Шапченка С. Д. на механізм кримінально-правової охорони [44, с. 141], яку розділяють Мальцев В. В. та Дудоров О. О. [71, с. 297-298; 25, с. 732]. Його ідея полягає в тому, що механізм кримінально-правової охорони соціальних цінностей може бути представлений як сукупність двох елементів: «загально регулятивного» (встановлення конкретної кримінально-правової заборони та її дотримання суб'єктами правовідносин) та «традиційного» (порушення кримінально-правової заборони, за чим слідує кримінально-правова оцінка такого порушення, обрання конкретного заходу кримінально-правового впливу і застосування його до правопорушника). При цьому складовою кримінально-правової охорони Філімонов В. Д. визнає також попередження несприятливого впливу на об'єкт охорони шляхом примушування осіб до законослухняної поведінки [112, с. 56, 60].

Друга позиція, на думку науковців (Брайніна Я. М., Владимірова В. А., Ляпунова Ю. І., Лейкіна Н. С., Петрова Г. О., Смирнова В. Г., Фролова Є. О., Фефелова П. А., Козаченка І. Я. тощо), полягає в тому, що кримінально-правова охорона породжена охоронною функцією кримінального права й не слід її змішувати з іншою функцією – регулятивною. Як відомо, ідея розрізнити поняття «кримінально-правового регулювання» й «кримінально-правової охорони» належить Йоффе О. С. та

Шаргородському М. Д. На думку цих учених, норми кримінального права регулюють тільки відносини, що виникають внаслідок вчинення кримінальних правопорушень, – інші відносини кримінальне право не регулює, а охороняє [119, с. 108]. Смірнов В. Г. зазначає, що кримінальне право хоча й забороняє дії, які можуть порушити порядок відносин, що врегульовані іншими галузями права, однак сам порядок відносин не визначає, а тому ці відносини й не регулює; при цьому норми кримінального законодавства визначають права та обов'язки сторін суспільних відносин, що виникає внаслідок вчинення будь-якого кримінального правопорушення [84, с. 12–17].

Охорона – це самостійна функція кримінального права, її вивчення грає позитивну роль з погляду розуміння виконання регулюючої функції, вони навіть багато в чому взаємопов'язані. Щодо функцій кримінального права, то в науці кримінального права досі точаться дискусії щодо визначення їх кількості, змісту і навіть назви. [58, с. 70].

При цьому визначення охоронної функції кримінального права безпосередньо залежить від конкретизації меж об'єкта (в інших роботах – предмета) кримінального права [91]. Розділяємо позиції Кузнецової Н. Ф., Кропачева М. М., Наумова А. В., Філімонова В. Д., Шапченко С. Д. щодо виникнення об'єкта (предмета) кримінального права з моменту набуття чинності кримінального закону [91]. Тобто об'єктом кримінального права, на нашу думку, слід визнавати: 1) суспільні відносини, які поставлені під кримінально-правову охорону (охоронна функція кримінального права); 2) суспільні відносини, які виникають у момент вчинення кримінального правопорушення (регулятивна функція кримінального права); 3) суспільні відносини, які поставлені під кримінально-правову охорону, та суспільні відносини, які виникають у момент вчинення кримінального правопорушення (виховна функція кримінального права); 4) суспільні відносини, які поставлені під кримінально-правову охорону, та суспільні

відносини, які виникають у момент вчинення кримінального правопорушення (превентивна (попереджувальна) функція кримінального права). Таке визначення меж об'єкта кримінального права пов'язано, насамперед, з необхідністю конкретизації відповідних функцій кримінального права. Безперечно, поняття таких видів функцій кримінального права має умовний характер. Оскільки виховна та превентивна функції, реалізується через охоронну та регулятивну функцію, що дає підстави окремим науковцям не ідентифікувати такі функції. закону про кримінальну відповідальність та завершуються вчиненням кримінального правопорушення.

В юридичній літературі міститься досить вдале визначення кримінально-правової охорони – це заходи по збереженню існуючих суспільних відносин та інтересів та утримання громадян від кримінальних протиправних посягань шляхом визначення в кримінальному законі небезпечних для особи, суспільства та держави кримінально протиправних діянь та встановлення за їх вчинення кримінальних покарань та інших заходів кримінально-правового характеру [91]. До елементів механізму кримінально-правової охорони відносять: кримінально-правові норми, кримінально-правові відносини та кримінальну відповідальність [91].

Жариковим Ю. С. вважає, що в Особливій частині КК наявні регулятивно-охоронні норми, які забезпечують охорону таких суспільних відносин (наприклад, суспільної моральності, гідності тощо), які не можуть бути впорядковані регулятивними галузями права й, відповідно, їхнє правове регулювання здійснюється тільки за допомогою заборон, межі яких саме й встановлюються в диспозиціях норм Особливої частини КК [28, с. 84].

Вважаємо, що кримінально-правова охорона – це, по-перше, певна система кримінально-правових засобів, до яких слід включити кримінально-правові норми (заборонні, роз'яснювальні, заохочувальні та обмежувальні) та методи кримінально-правової політики (криміналізація та

декриміналізація, пеналізація та депеналізація), за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин.

Щодо кримінально-правової охорони дітей, вона здійснюється через встановлення відповідальності за кримінальні правопорушення проти них та надання спеціального правового статусу неповнолітнім.

Згідно до приписів Декларації прав дитини, дитина внаслідок її фізичної та розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження [23].

Таким чином, інститут кримінальної відповідальності є одним із засобів правового захисту прав і інтересів дитини від протиправних посягань.

1.2. Історичний аналіз кримінального законодавства щодо захисту дітей

Важливе значення має вивчення законодавства, що передбачає кримінальну відповідальність за кримінальні злочини проти життя та здоров'я неповнолітніх у різні періоди. Це дозволяє простежити витоки проблеми жорстокого поводження з неповнолітніми, що завдає шкоди їхньому здоров'ю і може призвести до смерті.

В даний час у цивілізованому світі багато випадків вбивства дітей, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, які набувають широкого резонансу. Тому важливо уточнити історичні засади кримінально-правового захисту життя та здоров'я неповнолітніх, що дасть змогу використати досвід минулого під час вирішення питань удосконалення сучасного кримінального права України.

На основі історичного аналізу джерел права можна стверджувати, що питання захисту життя та здоров'я неповнолітніх залежало від наявності

вроджених дефектів, їх соціального стану, а також від певного історичного періоду, оскільки в різний час життя та здоров'я дітей – різні.

Слід зауважити на такому одвічному злочині як дітовбивство, що має давню історію.

Так, у давнину вбивство дітей взагалі не переслідувалося. Право батьків контролювати життя дітей було досить поширеним явищем. Новонароджених від небажаного сексу частіше вбивали за умови, що вони ще не були нагодовані чи вимиті після народження; близнюки, у яких язичники бачили прояви нечистої сили; діти інваліди; позашлюбні діти, а також діти, народження яких призвело до смерті матері [16, с. 14].

У Київській Русі дітовбивство також не каралося. Крім того, батьки мали значні права на власних дітей: їм дозволялося фізично карати, а за непослух та нахабство – навіть убивати [37, с. 69]. Діти повинні були беззастережно підкорятися своїм батькам, підкорятися і поважати своїх старших у всьому, але не було норми, згідно з якою батьки могли б бути покарані у разі нанесення каліцтв або вбивства їхніх нащадків.

З поширенням християнства право батьків убивати дітей почало обмежуватися. Канонічне право визнало допустимим вбивство дітей, народжених у шлюбі, коли духовенство відмовлялося хрестити їх через особливу потворність. У таких випадках батько мав вивести новонародженого на цвинтар і поховати в ямі, попередньо представивши його служителю церкви [4, с. 5].

Дітовбивство в Київській Русі здавна вважалося не злочином, а гріхом. Канонічний візантійський закон, відбитий у грамотах князів Володимира Ярослава Мудрого, бачив у дітовбивстві, перш за все, посягання не на життя, а на християнські принципи сім'ї та моральності. Порівняно із суворими покараннями в Європі церковні статuti передбачали лише церковне покаяння – трирічну посаду [17, с. 509].

Згодом, із встановленням норм християнської моралі в Росії, відповідальність за вбивство матер'ю позашлюбної дитини каралося смертю [61, с. 75].

У Соборному Уложенні царя Олексія Михайловича 1649 р., дія якого поширювалася на східні українські землі, убивство позашлюбної дитини вважалося кваліфікованим злочином, тобто дітовбивць карали «...смертю безо всякие пощады» [117, с. 247–248]. Уложення 1649 р. передбачало відповідальність не лише неодружених жінок, а й заміжніх, а вбивство дитини, яка народилася в шлюбі, каралося лише тюремним ув'язненням строком на один рік та церковним покаранням. Напевно, віднесення вбивства позашлюбної дитини до кваліфікованих мало виховну мету – переслідування «незаконного блуду», а лише потім за позбавлення життя немовляти [113, с. 46].

За часів Петра I до кваліфікованих було віднесено і вбивство дитини, яка народилася у шлюбі, до того ж на цьому етапі вживалися заходи щодо попередження дітовбивств, а саме: були створені особливі будинки для утримання в них позашлюбних дітей, куди жінки могли приносити своїх дітей таємно, приховуючи обличчя та ім'я [76, с. 10].

Ще одним джерелом кримінального права в Україні є «Права, якими судять малоросійський народ» (Права) XVIII століття. На думку Правих, одним із найтяжчих злочинів було вбивство дитини, а народження дитини у шлюбі або поза шлюбом не бралось до уваги під час порушення кримінальної справи. Для чоловіка, від якого завагітніла жінка (навіть якщо він не був присутній під час дітовбивства), законом передбачено найсуворіше покарання - смертна кара, як для матері позашлюбної дитини. Смертній карі підлягала і жінка, яка незаконно народила дитину і залишила її у певному місці. Залишення дитини в небезпеці передбачало страту, якщо дитина померла, а якщо дитина залишилася живою, покарання було іншим. Яким має бути покарання, у законі не обговорювалося [61, с. 80].

Іншим законом, що позитивно регулює питання неповнолітніх (обставини, що пом'якшують відповідальність і збільшують розмір покарання винних), став Кримінально-виправний кодекс (1845) [88, с. 371-372].

Вбивство онуки як члена сім'ї також вважалося кримінальним злочином. Про це йдеться у ст. 1451 Покладання 1885 [87, с. 653]. За вбивство родичів винних було засуджено до позбавлення всіх прав статусу та роботи з довічним ув'язненням. Покарання за цей кримінальний злочин прирівнювалося до покарання за умисне вбивство [79, с. 30].

Кримінальне Уложення 1903 р. у ст. 420 та 421 передбачало покарання батьків за жорстоке поводження з дочкою [94, с. 162].

На думку Самченка М. Ю., яка зауважила, що незважаючи на зміни, які відбувалися в законодавстві XVIII–XIX ст., і закріплення в кримінальному законодавстві низки норм, що передбачали відповідальність за застосування насильства щодо неповнолітніх, необхідно зазначити їхню поодинокість і розрізненість [79, с. 30–31]. Норми законодавства тих часів були спрямовані не стільки на поліпшення генофонду, подолання важкої спадковості, формування повноцінної особи, скільки на забезпечення потреб суспільства в робочій силі, збереження громадського порядку, профілактику злочинності серед безпритульних, а також поширення інфекційних захворювань і епідемій [79, с. 31].

За доби УНР, ЗУНР, Гетьманської держави не було прийнято нових правових документів, що регулювали б проблему домашнього насильства в сім'ї [79, с. 31].

За радянських часів проблема насильства щодо неповнолітніх повною мірою не розглядалася.

Так, Кримінальний кодекс (КК) СРСР 1922 року передбачав відповідальність за ненадання відомостей про народження та смерть, а також за знаходження немовляти, викрадення, підміну чужої дитини, залишення

людини в небезпеці для життя - загрозна ситуація, якщо вона, яка виїхала, зобов'язана подбати про таку людину, змова з метою самогубства неповнолітнього [6, с. 41].

У Кримінальний кодекс СРСР 1927 практично повністю були включені статті, що передбачають кримінальні злочини щодо неповнолітніх.

Разом з тим, у питаннях захисту життя та здоров'я неповнолітніх у Кримінальному кодексі Української РСР 1927 р. (порівняно з КК УРСР 1922 р.) кримінальну відповідальність за суспільно небезпечні посягання на життя та здоров'я неповнолітніх було посилено; розширено кримінальну відповідальність за доведення до самогубства чи спроби суїциду осіб, які перебувають у певній залежності від інших [7, с. 34].

До Кримінального кодексу Української РСР 1927 р. запроваджено новий склад злочину, що встановлює відповідальність за залишення неповнолітніх без сторонньої допомоги, якщо особа, що залишилася без сторонньої допомоги, зобов'язана піклуватися про покинутих і має можливість надати допомогу (ст. 158); залишення батьків маленьких дітей без необхідної підтримки, а також експлуатація дітей шляхом заохочення їх до жебракування (стаття 161) [7, с. 34].

Кримінальний кодекс Української РСР (1927 р.) також передбачав новий кримінальний злочин – вбивство матері новонародженої дитини одразу чи невдовзі після її народження (стаття 142). Такого складу в Кримінальному кодексі Української РСР 1922 року не було, тому такі дії до ухвалення Кримінального кодексу Української РСР у 1927 році кваліфікувалися за пунктами «г» та «д» ст. 142 КК СРСР 1922 як вбивство за обтяжуючих обставин. Дозвіл ст. 142 КК УРСР 1922 року передбачало позбавлення волі на строк не менше восьми років із суворою ізоляцією. Статтею 142 Кримінального кодексу Української РСР 1927 р. встановлено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років [7, с. 350].

Радянська теорія кримінального права того часу критикувала буржуазний підхід до виділення цього кримінального злочину як самостійного привілейованого виду вбивства матір'ю її новонародженої дитини [120, с. 54-55]. Крім того, вважалося, що Радянська держава усунула причини дітовбивства, оскільки сталося підвищення рівня культури та матеріального добробуту радянських людей, медичне обслуговування в країні, широка мережа пологових будинків та санітарних пунктів, що разом усунула основні причини, зумовили вчинення жінками таких кримінальних злочинів. У зв'язку з цим, на думку деяких учених (П.П. Михайленко), мова повинна йти не про пом'якшення, а про посилення відповідальності винних [7, с. 35]. Звичайно, такий аргумент був необґрунтованим, тому що реалії того часу свідчили про зовсім інші факти, включаючи репресії, загальне зубожіння, високу смертність тощо.

Кримінальний кодекс УРСР 1960 р., порівняно з попередніми кримінальними кодексами, значно розширив межі охорони життя і здоров'я неповнолітніх, що слід визнати позитивним. Так, п. 6 ст. 41 передбачив обставину, що обтяжує відповідальність, – це вчинення кримінального правопорушення щодо малолітнього [47]. Також під час кваліфікації окремих кримінальних правопорушень стали додатково враховувати кваліфікуючу ознаку - неповнолітній вік потерпілого.

Необхідність посиленого правового захисту дітей свого часу знайшла відображення у КК України 2001 року. Він став утіленням прогресивних змін кримінального законодавства, суттєво розширивши сферу захисту прав дітей від різних кримінально протиправних посягань [56, с. 66]. Аналіз норм КК України засвідчує, що серед них є як ті, що безпосередньо спрямовані на захист життя, здоров'я, недоторканості дитини, так і ті, в яких її права є додатковим об'єктом захисту, а також передбачається відповідальність за залучення дитини до вчинення кримінального правопорушення. Крім цього, наявність у потерпілого статусу дитини позначається на призначенні винній

особі покарання. Вчинення кримінального правопорушення щодо малолітнього та вчинення кримінального правопорушення з використанням малолітнього вважаються обставини, які обтяжують покарання (п.п.6, 9 ч.1 ст.67), а також ряд статей КК України, де потерпілим може бути будь-яка особа, передбачають підвищену відповідальність, якщо кримінальні правопорушення вчинені проти новонароджених дітей, малолітніх, неповнолітніх осіб або із залученням малолітнього чи неповнолітнього [86, с. 53-54].

1.3. Особливості імплементації міжнародних актів з питань кримінально-правового захисту дітей в національне законодавство

Сьогодні Україна впевнено рухається до євроінтеграції. Для виходу на європейський простір необхідно не лише досягти відповідних економічних показників, а й забезпечити відповідність цінностям, визнаним пріоритетними та основними – привести національне законодавство у відповідність до міжнародних стандартів.

Одним із таких стандартів є Загальна декларація прав людини, в якій проголошуються загальновизнані пріоритети – право на життя, свободу, особисту безпеку, рівність перед законом, захист материнства та дитинства та інші – універсальні та не повинні залежати від віку. .

Ці положення прямо відображені у Конституції України, зокрема у ст. 52 і 53 приділяють велику увагу захисту дітей та дотримання їх прав.

Крім того, основні положення Конвенції ООН про права дитини та державні заходи щодо захисту цих прав та інтересів закріплені у Законі України «Про захист дитини», правила якого вказують на адаптацію українського законодавства до міжнародних договорів [8, с. 121]. Чинний Закон визначив захист дитинства в Україні як пріоритетний та стратегічний напрямок державної політики у цій сфері [32].

Побудова та розвиток правової демократичної держави обумовлює необхідність переосмислення ролі України в міжнародному співтоваристві. Міжнародне співробітництво держав призводить до взаємодії їхніх правових систем. Конституцією України проголошено, що чинні міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, є частиною національного законодавства. Одним із важливих напрямків міжнародного співробітництва України з міжнародною спільнотою є захист прав і свобод людини, зокрема кримінально-правовий захист прав дітей. Діти є найбільш незахищеною категорією населення від кримінальних протиправних посягань, а тому вдосконалення національного законодавства шляхом ратифікації міжнародно-правових актів є важливим напрямком діяльності держави.

Міжнародно-правове регулювання в галузі захисту прав дітей охоплює різні норми, де є положення про те, що юридичні акти мають різну силу і сферу застосування. Серед таких документів можна виділити міжнародні договори, резолюції міжнародних організацій, насамперед Організації Об'єднаних Націй та її підрозділів: Дитячого фонду ООН – UNICEF; комітету ООН у справах освіти, науки і культури; Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ); Міжнародної організації праці (МОП) [57, с. 41].

Початком правової діяльності в галузі захисту прав дитини можна вважати діяльність створеного в 1923 р. Міжнародного союзу захисту дітей. Союз розробив і затвердив перший міжнародний правозахисний акт – Декларацію прав дитини. Ця декларація ввійшла в історію як Женевська декларація, яка включала п'ять основних принципів і відіграла важливу роль у створенні міжнародної атмосфери захисту прав дітей. Декларація вперше у той час, коли було суцільним використання дитячої праці у формі експлуатації дітей на виробництві без урахування їх фізичного стану, поставила питання про заборону примусової дитячої праці. В Декларації було проголошено вимогу до держав про встановлення обов'язкової освіти для дітей як майбутнього розвитку людства [57, с. 42].

Подальший розвиток питання захисту прав дитини отримало у Загальній декларації прав людини, прийнятій ООН у 1948 р. та у міжнародних пактах 1966 р., зокрема у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, в якому (п. 1 ст. 24) зазначено: «Кожна дитина без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану або народження має право на такі заходи захисту, які є необхідними в її становищі як малолітньої, з боку її сім'ї, суспільства і держави» [62].

У 1959 році Організація Об'єднаних Націй прийняла Декларацію прав дитини. Декларація містить десять принципів, які спрямовані на заклик батьків, окремих осіб, державні органи, місцеву владу й уряд визнати викладені в ній права свободи й дотримуватися їх. У ній проголошено, що дитині повинні належати всі зазначені в ній права. Ці права мають визнаватися за всіма дітьми без всяких винятків і без відмінностей чи дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини, що стосується самої дитини чи її сім'ї [23].

Такі правові принципи значно вплинули на правозахисну політику та свідомість людей у всьому світі. Проте Декларація прав дитини має суто рекомендаційний характер. Її норми не мають обов'язкової сили та не зобов'язують до виконання, що є її суттєвим недоліком.

Наступним етапом формування системи міжнародних стандартів щодо захисту прав дітей є прийняття Конвенції ООН про права дитини (далі – Конвенція). Цей документ був прийнятий 20 листопада 1989 р. та правомірно вважається дитячою конституцією. Однією з перших країн, що ратифікували Конвенцію про права дитини, була саме Україна. Це відбулося 27 лютого 1991 р. На сьогодні вона ратифікована майже усіма країнами світу, окрім США та Сомалі [85].

Конвенція є документом високого міжнародного рівня, який має велику рекомендаційну та обов'язкову силу для тих держав, які її ратифікували. Головний зміст Конвенції ООН про права дитини [38] полягає в тому, що «в усіх діях щодо дітей першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини».

Документ складається з трьох частин, які загалом мають 54 статті. Конвенція визначає повний перелік прав, які має кожна дитина: на життя, на ім'я, на набуття громадянства, на піклування з боку батьків, на збереження своєї індивідуальності, право бути заслуханою під час будь-якого розгляду, що стосується дитини; право на свободу совісті та релігії; право на особисте та сімейне життя; недоторканність житла; таємницю кореспонденції; право користуватися найдосконалішими послугами системи охорони здоров'я; благами соціального забезпечення; на рівень життя, необхідний для її розвитку; на освіту; на відпочинок; на особливий захист: від викрадень та продажу, від фізичних форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, участі у військових діях; право на вжиття державою всіх необхідних заходів щодо сприяння фізичному та психічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка стала жертвою зловживань або кримінального правопорушення.

Всі права, зазначені в Конвенції, можна поділити на три групи. До першої групи відносяться права, що «забезпечують». Це можуть бути: право на ім'я та громадянство, медичний догляд, освіту, відпочинок та ігри, опікування інвалідами, сиротами та біженцями. Наступна група об'єднує права щодо «захисту»: право бути захищеним від дій, що завдають шкоди дитині (наприклад, від розлучення з батьками, залучення до воєнних дій, комерційної, економічної чи сексуальної експлуатації, фізичного чи психічного знущання тощо). І остання група – «права участі», тобто дитина має право бути почутою, коли приймаються рішення, що стосуються її життя. Підростаючи, дитина повинна мати дедалі більше можливостей брати

участь у житті суспільства, готуватися до самостійного життя, користуватися правами свободи думки та слова, вибору культури, релігії та мови.

Відповідно до ст. 2 Конвенції про права дитини «держави-учасниці поважають і забезпечують усі права, передбачені цією Конвенцією, за кожною дитиною, яка перебуває в межах їх юрисдикції, без будь-якої дискримінації незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я і народження дитини, її батьків чи законних опікунів або яких-небудь інших обставин».

Вищезазначений міжнародний нормативно-правовий акт встановлює стандарти для захисту дітей від неповаги, приниження та образ, з якими вони можуть стикатися в усіх країнах. Положення Конвенції розроблені з урахуванням культурних, політичних та економічних особливостей держав.

Крім того, Конвенція має також положення, які спрямовані на контроль за виконанням своїх приписів. Так, у частині третій Конвенції встановлено, що цим засновується Комітет з прав дитини для огляду прогресу, досягнутого державами-учасницями у виконанні своїх зобов'язань за цією Конвенцією. Комітет складається з вісімнадцяти експертів, які володіють високими моральними якостями та визнаною компетентністю в галузі, що охоплюється Конвенцією про права дитини. Члени Комітету обираються державами-учасницями з-поміж своїх громадян, які діють у своїй особистій якості, з належним урахуванням справедливого географічного розподілу, а також основних правових систем [38].

Таким чином, Конвенція про права дитини визначає зобов'язання, які повинна виконувати кожна держава, яка ратифікувала цей документ. Конвенція також проголошує, що, дбаючи про захист прав дитини, держава має не тільки створити скоординовану систему їх реалізації, але й забезпечити застосування особливих механізмів їх упровадження.

Ще одним важливим кроком України до розвитку системи захисту прав дітей була ратифікація 14 вересня 2006 р. Європейської соціальної хартії 1996 року, визнавши для себе обов'язковими 74 з 98 її положень. Хартія, яка разом з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року являє собою єдиний механізм захисту прав людини, є фактично своєрідним Європейським біллем про права людини.

Низка прав і гарантій, закріплених у Хартії (переглянутій), стосується неповнолітніх та сімей з дітьми, зокрема:

- захист дітей та підлітків від фізичних та моральних ризиків, на які вони наражаються;

- право дітей та підлітків на належний соціальний, правовий та економічний захист, також такими засобами, як соціальна допомога та допомога сім'ям з дітьми, фіскальні заходи, надання сім'ям житла, допомога щойно одруженим та інші відповідні засоби;

- право кожної людина на захист від бідності та соціального відчуження; на житло;

- право дітей та підлітків на захист, зокрема, мінімальний вік для прийому на роботу - 15 років, за винятком дітей, зайнятих на роботі, визнаною легкою роботою, яка не завдає шкоди здоров'ю, моральності чи освіті дітей; мінімальний вік прийому працювати, коли умови праці вважаються небезпечними чи шкідливими здоров'ю, - 18 років; Заборона прийому на роботу осіб, які все ще здобувають обов'язкову освіту, на робочі місця, які можуть порушити процес їх повноцінного навчання; обмеження робочого часу для осіб молодше 18 років відповідно до потреб їх розвитку, і особливо з потребами у професійному навчанні; право молодих робітників та студентів на справедливу заробітну плату або іншу відповідну допомогу; час, витрачений підлітками за згодою роботодавця на навчання у звичайний робочий час, вважається робочим часом; працівники віком до 18 років мають право на щорічну оплачувану відпустку тривалістю не менше чотирьох

тижнів; заборона використання праці особами молодше 18 років на роботі в нічний час, за винятком певних видів робіт, передбачених національними законами або постановами; особи віком до 18 років, робота яких використовується в роботі, передбаченій національними законами або постановами, підлягають регулярному медичному огляду; спеціальний захист дітей та підлітків від фізичних та моральних ризиків, яким вони наражаються, і, зокрема, від тих ризиків, які прямо чи опосередковано виникають у результаті виконуваної ними роботи;

- сприяння всебічному розвитку їхньої особистості та їхніх фізичних і розумових здібностей, забезпечення дітям і підліткам, з урахуванням прав і обов'язків їхніх батьків, догляду, допомоги, освіти та підготовки, яких вони потребують, зокрема шляхом створення або забезпечення функціонування закладів і служб, достатніх та адекватних для досягнення цієї мети; захисту дітей та підлітків від недбайливості, насилля або експлуатації; надання захисту та спеціальної допомоги з боку держави дітям і підліткам, які тимчасово або постійно позбавлені допомоги з боку їхніх сімей;

- забезпечення дітям і підліткам безкоштовної початкової і середньої освіти, а також заохочення до регулярного відвідання школи;

- право трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей на захист і допомогу [27].

Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [40].

У сфері кримінально-правового захисту прав дітей Україною також було ратифіковано кілька міжнародних документів.

Зокрема, це Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії 2000 року, який Україна ратифікувала у 2003 році. Конвенція складається із сімнадцяти статей, які зобов'язують держав-учасниць заборонити торгівлю дітьми,

дитячу проституцію і дитячу порнографію. Документ закріплює перелік діянь, які повинні бути повною мірою охоплені державами-учасницями, їх кримінальним або карним правом, незалежно від того, чи були ці кримінальні правопорушення вчинені на національному або транснаціональному рівні, або в індивідуальному чи організованому порядку. А саме: а) пропозиція, передача чи отримання будь-якими засобами дитини з метою: сексуальної експлуатації дитини; передачі органів дитини за винагороду; використання дитини на примусових роботах; б) неправомірне схиляння як посередництво до згоди на усиновлення дитини з порушенням застосованих міжнародно-правових актів щодо усиновлення; в) пропозиція, отримання, передача чи надання дитини для цілей дитячої проституції; г) виробництво, розподіл, розповсюдження, імпорт, експорт, пропозиція, продаж або зберігання у вищезазначених цілях дитячої порнографії [109].

Отже, норми цього документа спрямовані на забезпечення захисту дітей від торгівлі, проституції та дитячої порнографії. Також у документації розміщено норми щодо контролю за виконанням положень протоколу (кожна держава-учасниця протягом двох років після набуття чинності протоколу для цієї держави-учасниці подає Комітету з прав дитини доповідь, яка містить повну інформацію про заходи, вжиті нею з метою виконання положень протоколу).

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах був ратифікований Україною у 2004 році із заявою. Він складається з тринадцяти статей. Норми цього Протоколу спрямовані на забезпечення всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб діти не потерпали від збройних конфліктів та щоб військовослужбовці збройних сил держав-учасниць, які не досягли 18-річного віку, не брали прямої участі у військових діях.

Стаття 2 документа передбачає, що держави-учасниці забезпечують, щоб особи, які не досягли 18-річного віку, не підлягали обов'язковому призову до їхніх збройних сил [110].

Також, Україною було ратифіковано та прийнято до виконання низку й інших нормативно-правових актів, які тією чи іншою мірою забезпечують кримінально-правовий захист дітей.

Таким чином, Україна підтримує прийняття міжнародно-правових актів та приєднується до їх виконання. Повага загально-визнаних норм є необхідною умовою членства в міжнародному співтоваристві, саме тому визнання принципів і норм міжнародного права у сфері кримінально-правової охорони дітей, приведення у відповідність із ними національного законодавства є важливим кроком на шляху до розбудови правової держави і створення нової правової системи гарантій, прав дитини.

1.4. Кримінальна відповідальність за використання неповнолітньої дитини для заняття жебрацтвом за законодавством окремих зарубіжних країн: порівняльно-правовий аналіз

Глобальними проблемами сучасності є належне забезпечення прав дитини, над якою працює і якою зацікавлена вся світова спільнота. Поряд з цим слід визнати, що жодна із країн світу не може претендувати на роль взірця в області дотримання і захисту прав дитини.

Вважаємо, що досить важливе значення у дослідженні проблем кримінального законодавства у сфері захисту прав дитини має порівняльно-правовий аналіз норм про кримінальну відповідальність за «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» з метою виявлення можливого позитивного зарубіжного досвіду та пошуку шляхів його використання в національному законодавстві.

Кримінальній відповідальності за втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, використання малолітніх для заняття такого роду діяльністю та іншими подібними діями, спрямована на порушення прав малолітніх та неповнолітніх, у багатьох зарубіжних країнах відведені повноцінні розділи, в яких конкретизовано регламентування таких діянь. Кримінальне законодавство щодо протидії залучення неповнолітніх до протиправної діяльності наявне в державах із різними правовими системами, але можна відмітити, що в них не однаково визначено родову належність суспільних відносин, яким завдається шкода.

Так, в Кримінальних кодексах Республіки Болгарія та Республіки Узбекистан цим питанням присвячено глави під назвою «Злочини проти шлюбу, сім'ї та молоді» [101]. В Кримінальному кодексі Голландії – розділи під назвами «Кримінальні правопорушення проти суспільного порядку» та «Злочини проти суспільної моральності» [95]. В Кримінальному кодексі Іспанії є розділ під назвою «Злочини проти сімейних відносин» [97]. У Кримінальному кодексі Туреччини присвячено окрему главу «Жебрацтво» [107]. В Кримінальних кодексах Республіки Таджикистан, Киргизької Республіки, Республіки Молдова та Республіки Казахстан, Російської Федерації та Грузії – глави під назвою «Злочини проти сім'ї та неповнолітніх» [104; 98; 103; 102; 106; 96]. У Кримінальному кодексі Республіки Вірменії – глава під назвою «Кримінальні правопорушення проти сім'ї та інтересів дитини» [99] в Кримінальному кодексі Республіки Білорусь – глава під назвою «Кримінальні правопорушення проти укладу сімейних відносин та інтересів неповнолітніх» [100]. Тобто, у більшості досліджуваних кримінальних законах зарубіжних країн світу існує ціла група норм, спрямованих на захист дитинства, яка знаходиться у межах загального розділу кримінальних правопорушень проти людини, за винятком України. Так в КК України кримінальні правопорушення проти сім'ї та

дитинства не систематизовані, знаходяться у різних розділах Особливої частини.

Як уже зазначалося, у КК України ст.150-1, яка передбачає відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, розміщена в розділі «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи», а ст.304 КК України, де передбачена кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітніх в протиправну діяльність – в розділі «Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності» [47]. Неоднозначність підходів щодо визначення родового об'єкту, здебільшого залежить від історії розвитку та юридичної техніки кримінального законодавства країни. Але є й інші особливості.

Залучення неповнолітніх до протиправної діяльності мають однакову правову природу, але диспозиції статей кримінальних кодексів окремих країн мають свої особливості. Наприклад, у ч.2 ст.185 КК Республіки Болгарії говориться: «Хто самовільно візьме або затримає у себе чужу дитину, яка не досягла 14-річного віку, шляхом насильства, погрози, обману, з наміром використовувати дитину в корисних або аморальних цілях, караються...». Також, у ч.1 ст.189 КК Республіки Болгарії йдеться: «Хто систематично використовує для заняття жебрацтвом особу, про яку він повинен піклуватися, карається...». У ч.2 цієї ж статті говориться: «У випадку, якщо обвинуваченими є батьки чи опікуни потерпілого, карається...» [101]. Можна зробити висновок, що ст.189 КК Республіки Болгарії є спеціальною відносно ст.185.

У ст.253 КК Голландії йдеться: «Особа, яка передає іншій особі або залишає під контроль іншої особи дитину молодше 12 років, по відношенню до якого у неї є законні повноваження, при цьому знаючи, що вона буде використана у цілях жебракування, у якості натурщика, пов'язаних з ризиком, або у роботі, небезпечній чи шкідливій для здоров'я, підлягає покаранню...» [95]. У ч.1 ст.233 КК Іспанії – «Особа, які таємно

використали чи надали малолітніх або недієздатних осіб для заняття жебрацтвом караються...». У ч.2 ст.233 говориться: «Якщо ці дії супроводжувалися торгівлею малолітніми або недієздатними особами, жорстоким з ними поводженням або залякуванням, а також примушуванням до вживання шкідливих для здоров'я речовин, то призначається покарання...» [97]. У ст.545 КК Туреччини йдеться: «Особа, яка схиляє дітей у віці до 15 років до заняття жебрацтвом або дозволяє дітям у віці до 15 років, які знаходяться під їх опікою, піклуванням, охороною або наглядом, жебракувати, або, яка дозволяє будь-кому використовувати дітей для жебрацтва, карається...» [107]. У ст.123 КК Естонської Республіки говориться: «Використання прав опікуна або піклувальника в корисних цілях на шкоду інтересам підопічного – карається ...» [108]. У ст.166 КК Республіки Вірменія – «Втягнення дитини в систематичне вживання алкогольних напоїв, в немедичне вживання сильнодіючих речовин або інших одурманюючих речовин, в проституцію, бродяжництво або жебрацтво, в скоєння дій, пов'язаних з виготовленням матеріалів або предметів порнографічного характеру, скоєні особою, яка досягла вісімнадцятирічного віку - караються...» [99].

У кримінальних кодексах колишніх пострадянських республік, таких як Республіка Таджикистан [104], Республіка Узбекистан [105], Киргизька Республіка [98], Республіка Молдова [103], Республіка Казахстан [102], Російська Федерація [106], Республіка Білорусь [100] та Грузія [96] встановлена кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, але окремо не говориться про відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

В аналізованих кримінальних законах досить деталізованими є способи втягнення неповнолітніх у певний вид протиправної чи антигромадської діяльності. Проте у ст. 150-1 КК України вжито термін „використання”, тому аналізувати способи втягнення вважаємо недоцільним.

Щодо потерпілого, то в ст.150-1 КК України вказано, що ним може бути тільки малолітня дитина, тобто дитина, яка не досягла 14-річного віку [47]. Специфікою КК Республіки Таджикистан є, наприклад, примітка до ст.165 «Втягнення неповнолітнього в скоєння кримінального правопорушення», яка відсутня в законах всіх інших країн, та визначає, що «під поняттям неповнолітній в даній статті розуміються не тільки неповнолітні, але і малолітні особи» [104]. На противагу вищесказаному, в КК Голландії потерпілою від злочину, що полягає в використанні для заняття в жебрацтві є дитина молодше 12 років [95]. В КК Іспанії потерпілим при використанні в занятті жебрацтвом поряд з малолітньою особою визнається і недієздатна особа [97]. В Україні в аналогічній ситуації вважають за необхідне кваліфікувати вчинене за ст.146 КК України (незаконне позбавлення волі чи викрадення людини) або ст.149 КК України (торгівля людьми або інша незаконна угода по передачі людини) [114, с. 246.]. В кримінальному кодексі Туреччини потерпілими від цього кримінального правопорушення є діти до 15 років [107]. В кримінальному кодексі Норвегії дитина до 16 років [92].

Що стосується суб'єкта «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом», то у всіх без винятку досліджених кримінальних законах можна виділити два його види. Перший – особи, яким на момент вчинення кримінального правопорушення виповнилося 18 років. Другий – батьки або особи, які їх замінюють – тобто у першому випадку кримінальне правопорушення вчиняється стосовно будь-якої дитини, в першу чергу чужої, у другому – власної дитини.

Виходячи зі змісту розглядуваних статей можна сміливо стверджувати про виключно умисну форму вини, вид умислу – прямий. Для ст. 150-1 КК України обов'язковою ознакою є корисливий мотив, тоді як такої ознаки в КК країн пострадянського простору не виявлено.

Не може не звернути на себе увагу спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності, який введено в КК Російської Федерації 08.12.2003 р., тобто після семи років дії нового кримінального закону.

У примітці до ст. 151 КК Російської Федерації вказано, що дія цієї статті не розповсюджується на випадки втягнення неповнолітнього в заняття жебрацтвом, якщо це діяння вчинене батьками унаслідок збігу тяжких життєвих обставин, викликаних втратою фінансових джерел або відсутністю місця проживання.

Враховуючи той факт, що бродяжництво - це спосіб паразитичного існування, що полягає в переїзді на тривалий час з одного населеного пункту до іншого або в межах одного міста людини, яка не має постійного місця проживання або залишила його і існує для випадкових заробітків, стає очевидним, що по тієї ж причини можна і жебрацтво (систематично вимагати грошей, речей, інших матеріальних цінностей у незнайомих людей), яке вчиняють батьки, розглядати як вибачальна обставина.

Таким чином, проведений порівняльно-правовий аналіз норм кримінального законодавства зарубіжних країн дозволяє зробити висновок про єдиний намір законодавців всіх країн захистити неповнолітніх від негативного впливу дорослих осіб. Хочеться звернути особливу увагу на те, що в кримінальних кодексах багатьох вищеназваних країн існують цілі розділи, присвячені захисту сім'ї та неповнолітніх, тому доцільним буде і в КК України виділити розділ «Кримінальні правопорушення проти сім'ї та неповнолітніх», в якому об'єднати всі суспільно небезпечні діяння, яких налічується більше 30 та які знаходяться в різних розділах Особливої частини і передбачають кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти дитини (неповнолітньої особи).

По-перше, досвід зарубіжних країн змушує замислитись над доцільністю існування кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом ще в одній статті, а не бути

кваліфікуючою ознакою втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність. Виникає питання стосовно існування суспільної небезпечності таких діянь, сталості їх динаміки, необхідності саме кримінально-правового забезпечення захисту волі, честі та гідності дітей, наявності причин та умов вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК України, які неможливо усунути без застосування кримінальної відповідальності.

По-друге, майбутнє будь-якої держави не в останню чергу залежить від демографічної ситуації в ній. У зв'язку з цим ні в кого не повинно бути жодних сумнівів щодо посилення кримінального захисту дітей від будь-яких форм експлуатації, у тому числі від використання для жебракування. Це враховують практично всі законодавці країн, що розглядалися вище, при цьому КК України в цьому відношенні не носить систематичного характеру, оскільки запроваджено нову норму, а не покращено існуючу статтю 304 КК України.

По-третє, відповідно до п. 1 ст. 1 Закону України „Про охорону дитинства”, дитиною є особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше [32], а тому дію ст. 150-1 КК України слід поширити на осіб, які не досягли 18 років.

Зазначимо, що норми, які передбачають відповідальність за «Використання дітей для заняття жебрацтвом» у кримінальних законах розглянутих країн, викликають як теоретичний, так і практичний інтерес. Разом із тим, пропонуючи використовувати позитивний досвід зарубіжних країн у сфері кримінально-правової охорони певних суспільних відносин, завжди потрібно враховувати всі „за” і „проти”.

Висновки до Розділу I

Підсумовуючи викладене, слід зазначити що, кримінально-правова охорона – це, по-перше, певна система кримінально-правових засобів, до яких слід включити кримінально-правові норми (заборонні, роз'яснювальні, заохочувальні та обмежувальні) та методи кримінально-правової політики (криміналізація та декриміналізація, пеналізація та депеналізація), за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин.

Кримінально-правової охорони дітей здійснюється через встановлення відповідальності за кримінальні правопорушення проти них та через спеціальний правовий статус.

Інститут кримінальної відповідальності є одним із засобів правового захисту прав і інтересів дитини від протиправних посягань.

Досить важливе значення має дослідження законодавства, що передбачало кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я неповнолітніх, у різні історичні періоди. Це дало змогу прослідкувати витоки проблеми жорстокого поводження з неповнолітніми, унаслідок чого заподіюється шкода їх здоров'ю і може бути спричинена смерть.

На підставі історичного аналізу джерел права можна стверджувати, що питання охорони життя і здоров'я неповнолітніх залежало від наявності в них уроджених вад, їх соціального становища, а також від певного історичного періоду, оскільки в різні часи до життя і здоров'я дітей ставилися по-різному.

Слід звернути увагу та такий злочин як дітовбивство, що має давню історію, за яке не притягували до відповідальності. Дітовбивство в Київській Русі тривалий час уважалося не злочином, а гріхом.

При ретроспективному аналізі норм про відповідальність за кримінальні правопорушення, що вчиняються щодо неповнолітніх, дійшли

висновку, що застосування насильства до неповнолітніх з метою виховання є історично зумовленою традицією.

Чинний КК України, у порівнянні з усіма попередніми кримінальними кодексами, значно розширив межі охорони життя і здоров'я малолітніх та неповнолітніх, що є позитивним моментом.

Також, важливим моментом є те, що при призначенні кримінальної відповідальності за вчинення протиправних дій по відношенню до своєї або чужої дитини, особа яка веде кримінальне провадження повинна точно визначити вік дитини.

Слід зауважити, що останніми роками правовому статусу дитини, зокрема її правам, на законодавчому рівні приділяється велика увага. Про це може свідчити навіть факт імплементації низки міжнародно-правових актів у національне законодавство України. На рівні міжнародно-правових актів шляхом покладення обов'язків на держав-учасниць конвенцій передбачається якісна охорона та захист прав дитини.

На шляху поступового, але цілеспрямованого входження України до Європейського Співтовариства є потреба приведення національного законодавства щодо захисту прав і свобод людини у відповідність із міжнародними стандартами. Особливої уваги потребує

Також важливим кроком, щодо захисту дітей від будь-яких видів кримінального насильства є те, що Україна підтримує прийняття міжнародно-правових актів та приєднується до їх виконання. Повага загальновизнаних норм є необхідною умовою членства в міжнародному співтоваристві, саме тому визнання принципів і норм міжнародного права, приведення у відповідність із ними національного законодавства є важливим кроком на шляху до розбудови правової держави і створення нової правової системи гарантій, прав дитини.

Проведений порівняльно-правовий аналіз норм кримінального законодавства зарубіжних країн дозволяє зробити висновок про єдиний

намір законодавців всіх країн захистити неповнолітніх від негативного впливу дорослих осіб. Хочеться звернути особливу увагу на те, що в кримінальних кодексах багатьох вищеназваних країн існують цілі розділи, присвячені захисту сім'ї та неповнолітніх, тому доцільним буде доповнити Особливу частину чинного КК України окремим, самостійним розділом під назвою «Кримінальні правопорушення проти сім'ї, прав та інтересів неповнолітніх» або «Кримінальні правопорушення проти сімейних відносин та неповнолітніх» на основі єдиного родового об'єкта, у якому закріпити норму, котра передбачає кримінальну відповідальність за «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом».

Таким чином, досвід зарубіжних країн у сфері правового регулювання кримінальної відповідальності за «Використання дітей для заняття жебрацтвом» додатково продемонстрував актуальність та своєчасність проведення наукових досліджень кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, передбачений ст. 150-1 КК України, а результати даного дослідження можуть стати кроком до покращення стану захисту дитини від проявів будь-якої експлуатації.

РОЗДІЛ II. ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ «ВИКОРИСТАННЯ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ ДЛЯ ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ» (СТ. 150-1 КК УКРАЇНИ)

2.1. Дитина як об'єкт кримінально-правової охорони та об'єкт кримінального правопорушення, її правовий статус за законодавством України

Слід зазначити, що поняття об'єкта кримінально-правової охорони є первинним щодо поняття «об'єкт кримінального правопорушення», адже насамперед кримінальний закон бере під свою охорону відповідні відносини, і лише згодом вони перетворюються на об'єкт кримінального правопорушення (у випадку кримінально протиправного посягання на них), або можуть не стати ним узагалі (у випадку їх порушення діяннями з боку неосудних або малолітніх), але все ж таки перебувають під охороною кримінального закону. Не кожен інтерес, що захищається, стає предметом кримінального правопорушення. Можна стверджувати, що наявність об'єкта кримінально-правової охорони є передумовою визнання розірваних відносин об'єктом кримінального правопорушення. Тобто об'єкт кримінально-правового захисту є первинним стосовно об'єкту кримінального правопорушення і ширшим за змістом, ніж об'єкт кримінального правопорушення.

Ефект кримінального захисту конкретного об'єкта проявляється у двох аспектах. З одного боку, факт ухвалення певного кримінального закону, який встановлює відповідальність за певні порушення суспільних відносин, що виникають та існують у відповідній сфері, - фактично забороняє певну поведінку у певних відносинах, що посилюється загрозою санкцій за заборонену поведінку. Превентивний вплив виявляється на тих членів суспільства, які замислюються про можливість порушення встановлених правил поведінки, в якому задіяно, так би мовити, соціально-психологічний

«канал». З іншого боку, кримінально-правовий захист реалізується у процесі регулювання суспільних відносин, що виникають внаслідок скоєння кримінальних злочинів – пряме переслідування винних, яке захищає конкретний об'єкт захисту від майбутніх посягань з боку цих осіб принаймні під час відбування покарання, а також їх виправлення та попередження нових кримінальних правопорушень не лише засудженими, а й іншими членами суспільства.

При встановленні кримінальної відповідальності за вчинення протиправних дій щодо своєї або чужої дитини, особа яка веде кримінальне провадження повинна точно визначити вік дитини. Наприклад, якщо за ч. 1 ст. 304 КК України особа понесе відповідальність за втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність (у пияцтво, у заняття жебрацтвом, азартними іграми), а за ч. 2 ст. 304 КК особа понесе відповідальність, якщо вчинить ті самі дії по відношенню до малолітньої особи, а от у ст. 156 ККУ відповідальність особа нестиме за вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, а у ст. 150-1 КК відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб. Так ст. 117 КК передбачає відповідальність особи (матері) за вбивство дитини (своєї) новонародженої. Що стосується ст. 150 КК України, кримінальна відповідальність настає за експлуатацію дітей, які не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, шляхом використання праці [47].

Відповідно до статті 1 Конвенції ООН про права дитини, прийнятої Резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року, дитиною є кожна людська істота до досягнення нею 18-річного віку, якщо за законом, застосованим до даної особи, вона не досягла повноліття раніше [38].

У національному законодавстві аналогічне визначення міститься у Законі України «Про охорону дитинства». Так, дитина – це особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно із законом, застосованим до неї, вона не набуває повноліття раніше [32].

Ромовська З. В. зазначає, що ні реєстрація шлюбу, ні надання повної цивільної дієздатності тому, хто працює за трудовим договором або бажає займатися підприємницькою діяльністю, не припиняють у особи статусу дитини [77, с. 29].

Таким чином, дитиною є особа до досягнення нею повноліття, що має важливе значення для визначення правового статусу дитини.

У законодавстві України чітко не відображено перелік термінів, що позначають певні вікові групи. Найпоширенішими є терміни - «дитина», «неповнолітні» та «малолітні», зміст яких визначено законодавством.

Відповідно до статті 6 Сімейного кодексу України визначено, що правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття. Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років [82].

У ст.152 КК України також вживається терміни «неповнолітні» та «малолітні», але не зазначено віковий ценз.

Вікові межі терміна «неповнолітні» закріплено у п.2 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх», де зазначено, що суди розглядають справи: щодо неповнолітніх, які вчинили адміністративні правопорушення у віці від 16 до 18 років; а також у ч. 1 с. 10 зазначеного закону, спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України - це установи, в яких відбувають покарання неповнолітні віком від 14 років, засуджені до позбавлення волі. Отже, виходячи із зазначених приписів неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років [31].

Аналізуючи вищезазначені положення законодавчих актів, можна зробити висновок, що їх зміст загалом не протирічить загальній сутності поняття «дитина», проте очевидним є існування неточностей з приводу вікових меж та їх чіткого розподілу в залежності від категорій «малолітній», «неповнолітній», «дитина».

Разом з тим, зазначені вище положення дають підстави визначити специфічною ознакою правового статусу дитини його динамічний характер (особи набувають прав та обов'язків дитини від народження та вони припиняються із досягненням такою особою повноліття, однак протягом періоду дитинства обсяг прав та обов'язків змінюється). У свою чергу, правовий статус загалом характеризується статичним характером.

Також на науковому рівні досить складно визначити правову природу правового статусу дитини. Так, не можна вказати однозначно, чи є правовий статус дитини комплексною правовою категорією (включає норми різних галузей права), або необхідно розмежовувати загальний (конституційний) правовий статус особи та спеціальний (галузевий) правовий статус дитини. Так, серед науковців існує думка, що правовий статус дитини є своєрідною надбудовою над загальним правовим статусом особи [122, с. 73].

Всупереч цій позиції в науковій літературі існує думка, що правовий статус дитини можна поділити на загальний, особливий та індивідуальний. Таким чином, загальний правовий статус дитини – це її статус громадянина держави, закріплений у конституції. Особливий статус - це правовий статус дитини як представника певної соціальної групи, поділений за юридично значимими критеріями. Індивідуальний статус - це правовий статус дитини як особистості, що розкривається через персоналізовані права та обов'язки з урахуванням конкретних, природних та набутих здібностей та особливостей. [80, с. 903]. Саблук С. А. зазначає, що за своєю природою правовий статус дитини є комплексним міжгалузевим, побудованим на основі загального правового статусу особистості [78, с. 147].

Правовий статус дитини є складною категорією і визначається загальним, особливим та індивідуальним правовим статусом дитини. Так, загальний правовий статус притаманний кожній дитині як людині чи громадянину. Особливий правовий статус дитини характеризується особливостями, властивими певної категорії осіб - дітям (особливий статус може певною мірою звужувати чи розширювати загальний статус). Індивідуальний правовий статус дитини є специфічним для конкретного суб'єкта правовідносин і дозволяє індивідуалізувати його серед інших суб'єктів.

Права, свободи та обов'язки - один із ключових елементів правового статусу. Дитина має права, свободи та обов'язки, які належать їй, гарантуються, покладаються на неї нормами різних галузей права.

Слід зазначити, що права дитини в контексті сімейного права в юридичній літературі минулих років були предметом особливої уваги. В основному враховувалися права та обов'язки батьків у вихованні дітей. У роботах з'явилося поняття «інтереси дитини», яким давалося різне тлумачення, залежно від мети дослідження.

Відповідно до положень чинного законодавства України діти у сімейному праві можуть бути самотійними носіями майнових та немайнових прав.

Особисті невід'ємні права дитини розглядаються як суб'єктивні особисті права з урахуванням нематеріальних вигод, які виникають від народження та перестають досягати повної дієздатності, націлені на нормальний розвиток та соціалізацію дитини, мають високий ступінь суспільного інтересу, а саме: контроль за діями батьків та осіб, які їх замінюють [89, с. 51]. Такими можна назвати будь-які права дитини, якщо вони належать особі, яка має статус дитини, яка пов'язана з віком людини, а не зі ступенем її дієздатності [43, с. 90].

Спочатку слід зазначити, що права дитини відповідно до Конвенції ООН про права дитини: право на ім'я; право знати своїх батьків та право піклуватися про них; право на збереження своєї особи, включаючи громадянство, ім'я та сімейні узи; право дитини не розлучатися з батьками проти їхньої волі; право дитини, розлученої з одним або обома батьками, підтримувати особисті стосунки та прямі контакти з обома батьками на регулярній основі; право на особистий захист і допомогу, що надається державою у зв'язку з тимчасовим або постійним позбавленням сімейного оточення або якщо дитина не може залишатися в такому оточенні у власних інтересах.

До особистих немайнових прав дитини, які закріплені в СК України, належать: право на ім'я, по батькові, зміна прізвища, право жити в сім'ї з батьками, право на спілкування з батьками та інші родичі, право вибору місця проживання, право на власну думку, право на повагу, право на захист.

У свою чергу Беспалов Ю. Ф. поділяє особисті немайнові права дитини на: права, які індивідуалізують дитину (право на ім'я); права, які забезпечують розвиток дитини (право на здоровий фізичний розвиток, право на здоровий духовний розвиток, право на сімейне виховання); права, які характеризують дитину як самостійного суб'єкта сімейних правовідносин (право висловлювати свою думку, право бути заслуханим у процесі судового розгляду) [2, с. 38]. Так, Мироненко В. П. доповнює класифікацію прав дитини та вказує, що дитина має право не погоджуватися з неналежним виконанням батьками їхніх обов'язків та право на звернення за захистом своїх прав та інтересів до органів державної влади [81, с. 270]. Конончук Н. М. класифікує особисті немайнові права дитини на особисті немайнові права дитини, які виникають внаслідок народження та які виникають на підставі закону [39, с. 207].

Таким чином, сімейними правами дитини є права, які належать дитині від народження або з моменту, визначеного в законодавстві, до моменту

досягнення особою 18-річного віку, які спрямовані на забезпечення сімейного виховання та можливості розвитку особистості.

Друга група прав дитини – майнові права. На законодавчому рівні поняття «майнові права дитини» не визначено, однак вказане поняття використовується в назві Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту майнових прав дітей». З положень цього закону можна дійти невтішного висновку, що під майновими правами дітей законодавець розуміє як право власності дитини на майно, зокрема нерухоме майно, і право користування житлом. У нормах СК України закріплено такі майнові права дитини, як право дитини на власність, право дитини використовувати майно батьків для забезпечення виховання та розвитку, право дитини на утримання з боку батьків. Закон України «Про захист дітей» також оперує поняттям «майнові права дітей», розуміючи їх як право дитини на власність, а також її житлові права, права наслідування, обов'язки. Крім того, діти стають власниками цінних паперів, успадковують частки у статутному капіталі компаній, тому вони також стають учасниками корпоративних відносин, а отже, володіють корпоративними правами, серед яких є майнові права, зокрема право на участь у розподілі від прибутку компанії та отримання її частини (дивідендів) тощо [43, с. 96].

Підсумовуючи, слід зазначити, що сімейні майнові права дитини, які визначаються статусом дитини за сімейним правом, включають право дитини на власність, право дитини на використання батьківської власності, право дитини на утримання з боку батьків. а інші - право дитини на життя для її розвитку.

Щодо обов'язків дитини у сфері сімейного права, то чинне законодавство з урахуванням особливостей дитини практично не встановлює відповідальності за дітей. Обов'язок дітей, закріплений у чинному законодавстві України в галузі сімейного права, передбачений частиною 1

статті 172 СК України: дитина зобов'язана піклуватися про батьків, піклуватися про них та надавати їм допомогу. . Ми вважаємо, що турбота про батьків і турбота про них з боку дітей як їхній обов'язок має більш моральний характер і відображає релігійні парадигми. Закріпити таку відповідальність дитини на законодавчому рівні непрактично, тому що змусити дитину хвилюватися та піклуватися про своїх батьків за допомогою державного примусу просто неможливо.

Таким чином, законодавець, враховуючи особливості такого суб'єкта права, як дитина, наділяє його правами в галузі сімейного права та не покладає на нього обов'язки, оскільки останнє через недієздатність дитини може не виконуватися.

2.2. Характеристика об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом»

На сьогодні поняття «жебрацтво» в Україні можна ототожнювати з поняттям «професія», в якій залучається специфічний ресурс - діти.

Під жебрацтвом, відповідно до ч.1 ст. 150-1 КК України, розуміється систематичне випрошування грошей , речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб [47].

В останні роки, зважаючи на тотальне зубожіння, збройної агресії з боку Російської Федерації, а також тимчасово окупованих територій «жебрацький бізнес» з використанням малолітніх дітей надзвичайно зріс і вимагає адекватного реагування з боку держави. Ефективність застосування ст. 150-1 КК України безпосередньо пов'язана з правильним доктринальним розумінням змісту усіх об'єктивних та суб'єктивних ознак цього складу кримінального правопорушення, його відмежування від суміжних кримінальних правопорушень.

Кримінальна відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом була вперше встановлена Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо використання дитини для жебракування» № 894-VI від 15.01.2009 р. [29].

Загальновизнано, що *об'єктом* кримінального правопорушення завжди виступає те благо, якому кримінальним правопорушенням завдається реальна шкода чи створюється загроза заподіяння такої шкоди [46, с. 234].

Основним безпосереднім об'єктом статті 150-1 КК України є воля, честь і гідність дитини. Його додатковим факультативним об'єктом традиційно визначають фізичне і психічне здоров'я дитини. Останнє означає, що у разі, коли дії винного завдали шкоди (певного ступеню) здоров'ю дитини, такі дії можуть охоплюватись відповідною частиною статті 150-1 КК України і додаткової кваліфікації за статтями розділу II Особливої частини КК України не потребують [114, с. 248].

Щодо об'єкту кримінального правопорушення, передбаченого ст. 304 КК України, то родовим об'єктом даного кримінального правопорушення є громадський порядок та моральність. Однак це не означає, що втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність посягає лише на громадський порядок і моральність. Розібратись в цьому питанні можна тільки тоді, коли проаналізувати безпосередній об'єкт даного виду кримінального правопорушення, тобто встановити, які конкретні суспільні відносини порушуються в першу чергу.

Безпосереднім об'єктом втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність переважна більшість авторів вважає громадський порядок, моральність і нормальний розвиток неповнолітніх. Виявлення родового та безпосереднього об'єктів даного кримінального правопорушення пояснюється тим, що скоєння цього діяння одночасно порушує нормальний фізичний розвиток та належне моральне виховання підростаючого

покоління, ставить під загрозу важливі інтереси неповнолітніх. Законодавець, піклуючись переважно про громадський порядок, не забуває про інтереси неповнолітніх. У зв'язку з цим нормальний фізичний розвиток та належне моральне виховання стають додатковим обов'язковим об'єктом кримінального правопорушення, що розглядається [5, с.127].

Об'єкти кримінальних правопорушень передбачені статтями, що розглядаються частково співпадають і в тому, і в тому випадку – це, перш за все, моральність і нормальний розвиток неповнолітніх.

Поряд з цим, обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення є *потерпілий*. За ст. 150-1 КК України ним може бути тільки малолітня дитина, тобто дитина, яка не досягла 14-річного віку. При цьому кваліфікуючою ознакою (ч. 2 ст. 150–1 КК України) є вчинення кримінального правопорушення щодо чужої малолітньої дитини. Законодавець передбачив таке вікове обмеження для потерпілої особи у даному складі кримінального правопорушення, тому що вважає, що використовувати дитину старшого віку неможливо, бо вона розуміє з якою метою все це відбувається і вже займається жебрацтвом добровільно, тому про використання не може бути й мови. І у такому разі з огляду на обставини, вже можливе застосування ст. 304 КК України.

Слід зазначити, що деякі науковці вважають, що малолітня дитина, одночасно виступає потерпілим цього кримінального правопорушення та є його своєрідним предметом [48, с. 272]. Але з цією думкою можна не погодитись, тому що предмет кримінального правопорушення те, з приводу чого вчиняється кримінальне правопорушення. У даному складі предметом кримінального правопорушення є гроші, речі та інші матеріальні цінності.

Під грошима у ст. 150–1 КК країни слід розуміти грошові знаки у вигляді національної валюти України (грошові знаки України у вигляді випущених Національним банком України банкнот та металевої монети, що перебувають в обігу і є законним платіжним засобом на території України)

та іноземної валюти (грошові знаки, що перебувають в обігу і є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави).

Слід окремо відзначити, що предметом цього кримінального правопорушення не можуть бути цінності нематеріального характеру (нематеріальні блага): результати робіт; послуги; результати інтелектуальної, творчої діяльності; інформація; особисті немайнові блага (здоров'я, ім'я, авторство тощо). Інакше кажучи, не може настати відповідальність за ст. 150–1 КК України за систематичне прохання у сторонніх осіб надати які-небудь послуги, виконати певну роботу, здійснити творчу діяльність, передати інформацію тощо [114, с. 245]. Вважаємо, що дитина ніяк не може бути предметом цього кримінального правопорушення.

Потерпілими від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 304 КК України є неповнолітні – тобто особи чоловічої або жіночої статі, які не досягли 18-річного віку.

Таким чином, відповідно до ст. 150-1 КК України, потерпілою виступає тільки малолітня дитина, тобто особа, яка не досягла 14 років. А потерпілими від кримінального правопорушення, передбаченого диспозицією ст. 304 КК України є неповнолітні особи, тобто особи до 18-ти років. Таким чином, ст.304 КК України охоплює більш широке коло осіб, які можуть бути потерпілими і це видається, більш доцільним. Адже у випадку, коли у кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 150-1 КК України використовується, наприклад, неповнолітня недієздатна особа, то відповідальності суб'єкт даного кримінального правопорушення вже нести не буде. І в цьому випадку є незрозумілим, чому законодавець цього не передбачив.

З об'єктивної сторони кримінальне правопорушення, передбачене ст.150-1 КК України полягає у суспільно небезпечних діях – використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, під яким, виходячи із диспозиції статті, розуміється систематичне випрошування грошей, речей,

інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб. Науковці вказують, що випрошувати матеріальні цінності у сторонніх осіб може як дитина, так і доросла особа, яка використовує дитину [45, с. 89]. Слід зазначити, що випрошування може відбуватися усно, письмово або конклюдентними діями [114, с. 245; 45, с. 89], але також існує думка, що вищезазначені форми використання малолітньої дитини не є вичерпними. Так, Дегтярьова І. В. зазначає, що існують й інші форми суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 150-1 КК України, наприклад умисне стимулювання уразливого стану дитини дорослою особою під час її використання для заняття жебрацтвом та умисне використання предметів під час використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, наявність яких викликає розчулення в оточуючих [22]. Вважаємо, що конкретизація вже існуючих форм використання неповнолітньої дитини для жебракування сприятиме чіткішому застосуванню положень ст. 150-1 КК України, що дозволить скоротити кількість невідповідностей у кримінальному законодавстві при кваліфікації зазначеного кримінального правопорушення.

термін «систематичне» у даній статті означає вчинення зазначених дій багаторазово (три і більше епізоди).

Під сторонніми особами у ч. 1 ст. 150–1 КК України пропонується розуміти усіх інших осіб, крім батьків та осіб, які замінюють батьків, а у частинах 2 і 3 ст. 150–1 КК України – будь-яких осіб, крім тих, що є суб'єктами цього кримінального правопорушення [114, с. 245].

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 150-1, є прикладом продовжуваного кримінального правопорушення. Воно складається із двох чи більше тотожних діянь, які є реалізацією єдиного злочинного наміру винної особи щодо використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Такими діяннями можуть бути: тримання на руках немовляти чи іншої маленької дитини, контролювання зовні дій дитини, яка самостійно випрошує матеріальні цінності у сторонніх осіб, тощо.

Судова практика виходить з того, що дане кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту початку третього епізоду випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб з використанням суб'єктом кримінального правопорушення малолітньої дитини [45, с. 89].

Натомість об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 304 КК України полягає у втягненні неповнолітніх осіб у протиправну діяльність.

Згідно з п. 5 Постанови ПВС України № 2 від 27.02.2004 р. «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність», під *втягненням* неповнолітнього у протиправну діяльність треба розуміти «певні дії дорослої особи, вчинені з будь-яких мотивів і пов'язані з безпосереднім впливом на неповнолітнього з метою викликати у нього рішучість взяти участь в одному чи декількох кримінальних правопорушеннях або займатись іншою антигромадською діяльністю. Втягнення завжди передбачає наявність причинного зв'язку між діями дорослої особи і виникненням у неповнолітнього бажання вчинити протиправні дії» [68].

Зазначений наслідок може досягатися за допомогою всіх видів фізичного насильства (заподіяння тілесних ушкоджень, мордування, катування тощо) і психічного впливу.

Згідно з п. 10 вказаної Постанови ПВС України № 2 від 27.02.2004 р., втягнення у заняття жебрацтвом (ст. 304 КК України) – це умисне схилення неповнолітнього у будь-який спосіб до систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб як самостійно неповнолітнім, так і спільно з дорослими особами [68].

Незалежно від форм кримінально протиправних дій дорослих, направлених на втягнення неповнолітніх у вчинення суспільно небезпечних діянь, завжди досягаються наслідки, які найбільш важко змінити –

порушення нормального морального, розумового та фізичного розвитку неповнолітніх. При чому цей вид наслідків настає як при наявності закінченого складу втягнення, тобто при виконанні неповнолітнім, під впливом дорослого, зазначених в законі необхідних протиправних дій (кримінальне правопорушення, пияцтво, заняття жебрацтвом, азартними іграми), так і при відмові неповнолітнього від вчинення вказаних дій [5, с. 128].

Зазначене кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту здійснення дорослим дій, спрямованих на залучення неповнолітнього в протиправну діяльність, незалежно від того, чи скоїв неповнолітній кримінальне правопорушення [48, с. 565].

Таким чином, підсумовуючи цю частину дослідження, зауважимо, що суспільно небезпечне діяння як ознака кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК України, характеризується структурно-функціональною складністю та неодмінно пов'язане із впливом на дитину. В низці випадків вчинення подібних діянь тягне за собою суспільно небезпечні наслідки, що диктує необхідність приділення їх практико зорієнтованому теоретичному аналізу належної уваги.

2.3. Суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом»

З метою подальшого вдосконалення протидії залученню неповнолітніх до заняття жебрацтвом заслуговує на увагу питання про кримінально-правову характеристику суб'єкта та суб'єктивної сторони кримінальних правопорушення, передбаченого диспозицією ст. 150-1 КК України. Таке вдосконалення потрібне для правильної кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених ст. 150-1 КК України, дотримання вимог щодо повноти та всебічності дослідження винуватості обвинуваченого,

причин та умов, що сприяли вчиненню цих кримінальних правопорушень, призначення підсудному справедливого покарання тощо.

Суб'єктом кримінального правопорушення, згідно з ч. 1 ст. 150-1 КК України, спеціальний. Це батьки або особи, які їх замінюють (у випадку, якщо вони досягли 16 років), а в ч. 2 – особи, які не є батьками і вчинюють це кримінальне правопорушення щодо чужої малолітньої дитини.

Відповідно до Сімейного кодексу України та Закону України “Про охорону дитинства” батьками та особами, які замінюють батьків, можуть бути визнані лише ті особи, які мають право і на яких покладається обов'язок виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці [82; 32].

Батьки - це рідні батько і мати дитини, у тім числі ті, з якими дитина спільно не проживає, а також:

- а) усиновителі;
- б) прийомні батьки;
- в) батьки - вихователі.

Особами, які замінюють батьків, відповідно до законодавства є:

- а) опікун, піклувальник;
- б) патронатний вихователь;
- в) фактичний вихователь (особа, яка взяла у свою сім'ю дитину-сироту чи дитину, з інших причин позбавлену батьківського піклування).

У разі відсутності матері, батька дитини або якщо батьки з поважних причин не можуть забезпечити дитині належне утримання (а також виховувати її та піклуватися про неї), особи, які замінюють батьків, можуть бути визнані бабуся та дідусь, дорослі брати та сестри, а за відсутності у дитини матері, батька, бабусі, дідуся, дорослих братів і сестер або якщо ці особи не можуть з поважних причин забезпечити дитині належне піклування

(а також виховувати та піклуватися про неї) - мачуха та вітчим, які живуть з дитиною, а також інші особи, у сім'ї яких виховувалась дитина. Сироти, кинуті діти, діти, кинуті батьками, чи безпритульні діти можуть мати батьків [30].

Розумними причинами, через які батьки не можуть забезпечити дитині належне утримання є: позбавлення батьківських прав; відібрання дітей у батьків без позбавлення батьківських прав; визнання батьків безвісно відсутніми чи неіснуючими; оголошення їх мертвими; які відбувають покарання у місцях позбавлення волі; їхнє затримання на досудовому слідстві; розшук їх правоохоронними органами, зокрема пов'язаний з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю інформації про їхнє місцезнаходження; тривала хвороба батьків.

До осіб, які замінюють батьків, не відносяться особи, які з законних підстав виховують неповнолітню дитину чи наглядають його на підставі договору (няня, гувернантка, домашній учитель тощо); працівники закладів охорони здоров'я, освітніх та інших закладів (лікарень, дитячих будинків, шкіл, дитячих садків, оздоровчих таборів, інтернатів тощо) повинні доглядати дітей та піклуватися про них.

Варте уваги й те, що згідно ч. 1 ст. 150-1 КК України відповідальність за використання своєї дитини менш сувора, ніж при використанні чужої, а у ст. 304 КК України, навпаки, відповідальність за втягнення чужої дитини менш сувора, ніж за втягнення власної.

На думку Кузнецова В. В., «по-перше, така кваліфікуюча ознака, як вчинення кримінального правопорушення батьками та іншими особами має право на існування; по-друге, вказана обставина посилює відповідальність за вчинення кримінального правопорушення щодо неповнолітнього (малолітнього), тому вона не може бути конструктивною ознакою основного складу кримінального правопорушення. Вважається доцільним уніфікувати вказану кваліфікуючу ознаку, яка передбачена ч. 2 ст. 155, ст. 156, 304, 323

КК України й передбачити її у такій редакції: «вчинені батьком, матір'ю, близькими родичами, особами, на яких покладено обов'язки щодо виховання неповнолітнього (малолітнього) чи піклування про нього». Таку саму кваліфікуючу ознаку слід передбачити й в ч. 2 ст. 150-1 КК України, виключивши попередньо її з ч. 1 ст. 150-1 КК України» [54].

Слід відзначити, що суб'єктом даних кримінальних правопорушень може бути як приватна, так і службова особа. Вчинення цих кримінальних правопорушень службовою особою з використанням службового становища потребує додаткової кваліфікації дій цієї особи в залежності від конкретних обставин за ст. 364 або 365 КК України.

Питання щодо застосування загальних положень про суб'єкта кримінального правопорушення до випадків залучення неповнолітнього до заняття жебрацтвом теж не вирішено в кримінальному законодавстві України однозначно. Відповідно до ч. 1 ст. 22 КК України кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років. Слушно зауважує Дзундзи В. В., що суб'єктом втягнення неповнолітніх у будь-які антисоціальні дії повинна визнаватися лише особа, яка досягла вісімнадцятирічного віку, і таке положення треба прямо передбачити у відповідній нормі кримінального закону [24, с. 4]. В Україні дане положення обґрунтовується лише на рівні постанови Пленуму Верховного суду України № 2 від 27 лютого 2004 р., що, на нашу думку, не є достатнім і ефективним праворегулюванням [68].

За ч.2 ст. 150-1 КК України суб'єктом виступають особи, для яких малолітня дитина є чужою. Такими є будь-які особи, крім тих, що підлягають кримінальній відповідальності як батьки чи особи, які їх замінюють, за ч. 1 ст. 150-1 КК України.

Відповідно до ст.165 Сімейного кодексу України (п. 5 ч. 1 ст. 164) повнолітні мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини,

примушують її до жебракування. З позовом до суду про позбавлення батьківських прав у цьому випадку мають право звернутися один з батьків, опікун, особа, в сім'ї якої проживає дитина, заклад охорони здоров'я, навчальний або інший дитячий заклад, орган опіки, прокурор, а також сама дитина - після того, як вона досягла 14-річного віку [82].

Охарактеризуємо *суб'єктивну сторону* складу кримінального правопорушення.

Як відомо, суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення - це внутрішній зміст кримінального правопорушення, це ті психічні процеси, які проходять у свідомості особи, коли вона вчиняє кримінальне правопорушення, це її психічне ставлення до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків. Зміст суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення характеризують певні юридичні ознаки. Серед них обов'язковою ознакою виступає вина у формі умислу та необережності. Вина особи - це основна, обов'язкова ознака будь-якого складу кримінального правопорушення, вона визначає саму наявність суб'єктивної сторони і значною мірою її зміст. Відсутність вини виключає суб'єктивну сторону і тим самим склад кримінального правопорушення. Суб'єктивна сторона створює психологічний, тобто суб'єктивний зміст кримінального правопорушення, тому вона вважається внутрішньою стороною. Якщо об'єктивною стороною кримінального правопорушення є його фактичний зміст і може бути безпосередньо сприйнято особами, які перебувають на місці скоєння кримінального правопорушення під час його скоєння, а наслідки кримінального правопорушення можуть бути усвідомлені після його скоєння, суб'єктивна сторона безпосередньо сприйматися людьми не може. Адже це процеси, що відбуваються в психіці злочинця та їхнє об'єктивне визначення можливе лише через вивчення об'єктивної сторони кримінального правопорушення та інших ознак, що входять до складу кримінального правопорушення [66, с. 116]. Значення

суб'єктивної сторони полягає в тому, що завдяки їй правильному визначенню а) здійснюється належна кваліфікація діяння та його відмежування від інших кримінальних правопорушень; б) встановлюється ступінь суспільної небезпеки діяння й особи, яка його вчинила; в) здійснюється індивідуалізація покарання злочинця, вирішується питання про можливість його звільнення від кримінальної відповідальності й покарання.

У цьому випадку мова повинна йти про вину у формі прямого умислу, оскільки обов'язковою ознакою його складу є мета – заволодіння грошима та іншими цінностями шляхом випрошування їх у сторонніх осіб, використовуючи при цьому малолітню дитину.

Хавронюк М. І про ставлення винної особи до наслідків пише, що воно знаходить свій прояв у спричиненні дитині середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень (ч. 3 ст. 150-1 КК України) і може характеризуватися тільки необережністю. Якщо ж має місце умисел (наприклад, винна особа навмисно залишила дитину випрошувати милостиню на сильному морозі, свідомо припускаючи, що через це дитина обморозить кінцівки, які будуть ампутовані), то діяння потребує кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 150-1 і ст. 122 чи ст. 121 КК України [114, с. 244].

Дегтярьова І. В. зазначає, що особливістю суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК України, є вчинення його тільки з прямим умислом [20, с. 9]. Так, інколи особи, що є у цьому «бізнесі», умисно завдають дитині тілесних ушкоджень, щоб викликати в перехожих жалість до себе, а також для досягнення мети – отримання прибутку (милостині) в більшому розмірі.

Кузнецов В.В. вважає, що суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 304 КК України характеризується прямим умислом. Також необхідно брати до уваги, що кримінальна

відповідальність за зазначені дії настає у разі, коли доросла особа знала або допускала неповнолітній вік втягуваного [53, 148].

Слід звернути увагу на те, що з прийняттям нової редакції ст. 150-1 КК України у 2009 р. обов'язковою ознакою суб'єктивного складу кримінального правопорушення було визнано мету - отримання прибутку. Проте пізніше, у 2011 р., вказівку на обов'язкову мету вчинення кримінального правопорушення було виключено [20 , с. 9].

На думку Дегтярьової І. В., таке рішення законодавця є цілком вірним, оскільки суспільна небезпечність кримінального правопорушення визначається не корисливим мотивом або метою отримання прибутку, а характером дій, які вчиненні стосовно дитини, що негативно впливає на її фізичний і моральний розвиток, оскільки, якщо винний не отримав прибутку, але використовував малолітню дитину для заняття жебрацтвом, встановити мету неможливо [21, с. 230].

Отже, аналізуючи вищесказане, у контексті ознак кримінального правопорушення «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» можемо констатувати, що суб'єктом цього кримінального правопорушення слід вважати повнолітню, осудну особу, яка використовує малолітню дитину для жебракування, при цьому перебуває у спеціальному статусі по відношенню до дитини.

Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК України, як ми переконалися, характеризується виною у формі прямого умислу. Щодо ставлення винної особи до наслідків, то у випадках умислу винної особи та свідомого припущення, що у результаті певних дій дитина отримає тілесні ушкодження (середньої тяжкості чи тяжких), то діяння необхідно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених відповідними статтями Особливої частини КК України.

Таким чином, дитина як особливий суб'єкт суспільних відносин завжди потребуватиме особливої уваги та належного, у першу чергу правового, забезпечення охорони своїх прав, а тому дослідження, спрямовані на удосконалення законодавства, завжди будуть актуальними та практично значущими.

2.4. Кваліфікуючі та особливо ознаки складу кримінального правопорушення «Використання малолітніх для заняття жебрацтвом»

Однією з найважливіших умов призначення справедливого покарання за вчинення кримінального правопорушення є диференціація кримінальної відповідальності, яка спрямована на пошук найбільш адекватних заходів кримінально - правового впливу залежно від рівня суспільної небезпечності кримінальних правопорушень. Однією з її форм є закріплення у кримінальному законі кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак.

У КК України низка складів кримінальних правопорушень характеризується не лише основними (обов'язковими), а й кваліфікуючими (обтяжуючими) ознаками. Аналіз наукової літератури, присвяченої як власне питанням кваліфікації, так і дослідженню окремих складів кримінальних правопорушень (їх основних і кваліфікуючих ознак) свідчить про те, що визначення поняття кваліфікуючих ознак у кримінально-правовій науці фактично відсутнє. Автори або перелічують кваліфікуючі ознаки конкретного складу кримінального правопорушення та тлумачать (аналізують) їх зміст, або лише вказують на їх кримінально-правове значення.

Серед науковців не існує єдиної точки зору щодо визначення поняття кваліфікуючих ознак. Зокрема, Кругліков Л. Л. та Васильєвський О. В. зазначають, що кваліфікуючими є ознаки складу кримінального правопорушення, які свідчать про різко підвищену (порівняно з основним

складом) суспільну небезпечність діяння та особи, яка його вчинила [51] Лєснієвскі-Костарева Т. О. визначає кваліфікуючі ознаки як передбачені у законі обставини, характерні для кримінальних правопорушень відповідного виду, що відображають значно змінений порівняно з основним складом кримінального правопорушення ступінь суспільної небезпечності скоєного і особи винного та впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення і міру відповідальності [55]. Навроцький В. О. вказує, що кваліфікуючі ознаки – це додаткові ознаки складу кримінального правопорушення, які підвищують ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення [63]. Кротов С. Є. називає кваліфікуючими такі ознаки кримінального правопорушення, які сформульовані у статтях Особливої частини КК України, містять обтяжуючі обставини вказаного у диспозиції статті кримінального правопорушення і передбачають підвищену відповідальність [50, с. 16]. На думку Войтюк О. М., кваліфікуючі обставини – це один із способів посилити покарання. Відповідно, автор визначає їх як особливі обставини, зазначені у статтях Особливої частини КК України та характерні для окремих груп (видів) кримінальних правопорушень, безпосередньо пов'язаних із кримінальним правопорушенням, та тих, що суттєво підвищують ступінь його суспільної небезпечності, є характерними для більшості дій, закріплених в основному складі, та тих, які безпосередньо впливають на суворість покарання порівняно з типовим покаранням, передбаченим за скоєння кримінального правопорушення без відповідних ознак [14, с. 7].

Для формулювання найбільш оптимального поняття кваліфікуючих ознак потрібно встановити їх основні риси, порівнюючи їх з ознаками основного складу кримінального правопорушення і обставинами, які обтяжують покарання, що передбачені нормами Загальної частини КК України.

Кваліфікуючі (особливо кваліфікуючі) ознаки – це додаткові ознаки, які разом з ознаками основного складу утворюють інший, більш небезпечний різновид складу кримінального правопорушення. Такий склад кримінального правопорушення називається кваліфікованим (особливо кваліфікованим). У ньому кваліфікуючі ознаки стають обов'язковими нарівні з ознаками основного складу, хоч і суттєво відрізняються від них. Проте вони не становлять собою тих обов'язкових ознак, які визначають, чи є діяння кримінально протиправним. Як відомо, відсутність хоча б однієї з обов'язкових ознак основного складу вказує на відсутність складу кримінального правопорушення взагалі або на необхідність кваліфікації вчиненого за іншою статтею Особливої частини КК України. Якщо ж відсутня кваліфікуюча ознака, то вчинене не перестає бути кримінальним правопорушенням, і повинно кваліфікуватися за тією частиною відповідної статті Особливої частини, яка передбачає відповідальність за основний склад кримінального правопорушення (як правило, це частина перша).

Отже, і без кваліфікуючих ознак вчинене може містити ознаки складу кримінального правопорушення.

Кваліфікуючі (особливо кваліфікуючі) ознаки передбачені у кримінальному законі. Як правило, вони вказані у наступних після першої частинах відповідних статей Особливої частини КК України. Це також відрізняє їх від ознак основного складу, які можуть і не вказуватися у відповідних нормах, а витікати з них при буквальному тлумаченні.

Ознаки основного складу відрізняють кримінальні правопорушення один від одного, а також від інших правопорушень.

Кваліфікуючі ознаки також встановлюють певні відмінності між кримінальними правопорушеннями, але вони стосуються лише різновидів одного і того ж кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України. Незважаючи на істотні відмінності, кваліфікуючі ознаки нерозривно пов'язані з ознаками основного складу

злочину, оскільки лише в сукупності вони утворюють кваліфікований склад злочину. Кваліфікація скоєного за відповідною частиною статті, яка передбачає кваліфікуючі ознаки, неможлива без встановлення ознак основного складу кримінального правопорушення.

Як і ознаки основного складу злочину, кваліфікуючі ознаки також впливають на кваліфікацію вчиненого. Проте вони змінюють кримінально-правову оцінку діяння, посилюючи покарання. Якщо особа вчинила кримінальне правопорушення з ознаками кваліфікованого складу, то кваліфікація відбуватиметься за іншою частиною відповідної статті, а це означає, що санкція також зміниться.

За допомогою кваліфікуючих ознак законодавець вибудовує кваліфікований склад кримінального правопорушення, що характеризується значно зміненим, підвищеним рівнем суспільної небезпеки порівняно з основним складом. Як основний, так і кваліфікований склад кримінального правопорушення містить ознаки одного і того ж посягання, але кваліфікований склад утворює його більш небезпечну різновид. Відповідно, наявність кваліфікуючих ознак є підставою для застосування іншого, більш суворого покарання, ніж передбачене санкцією частини статті, що містить основний склад злочину. Ільїна О. В. стверджує, що, на відміну від кваліфікуючих ознак, ознаки основного складу «не виконують функції обтяження (додаткового посилення) відповідальності» [35, с. 9].

У ст. 67 КК України передбачено перелік обставин, які обтяжують покарання. Майже всі вони сформульовані за допомогою юридичних термінів, що використовуються і при визначенні кваліфікуючих ознак, тому за змістом подібні. І кваліфікуючі ознаки, і обставини, що обтяжують покарання, підвищують суспільну небезпеку вчиненого та особи злочинця. І ті, і інші є засобами досягнення справедливості відповідальності. Однак помилковими є судження деяких авторів, які вважають, що оскільки суттєвої

різниці за характером та змістом між цими ознаками немає, то немає й підстав поділяти їх на окремі самостійні види.

Хоч за змістом та характером вказані ознаки мають багато спільного, однак правова природа їх різна. Кваліфікуючі ознаки є засобом диференціації кримінальної відповідальності та покарання. У свою чергу, обтяжуючі обставини, що вказані у Загальній частині КК України, хоч і посилюють покарання, але не впливають на кваліфікацію вчиненого. Вони враховуються судом при призначенні покарання, тому є засобом індивідуалізації відповідальності, а не її диференціації. Кваліфікуючі ознаки, по суті, функціонують на етапі існування кримінальної відповідальності, а обтяжуючі обставини – на етапі її реалізації. Обтяжуючі обставини, це інструмент виключно судді, а кваліфікуючі ознаки – законодавця. За допомогою кваліфікуючих ознак законодавець закріплює нову санкцію, яка є суворішою порівняно з тією, що передбачена за вчинення діяння, яке містить ознаки основного складу.

Ще однією суттєвою відмінністю між поняттями, що нами порівнюються, є те, що кваліфікуючі ознаки мають обов'язковий характер: якщо вчинене характеризується додатковими ознаками, які передбачені кримінальним законом як кваліфікуючі, то кваліфікація обов'язково повинна відбуватися за тією частиною відповідної статті Особливої частини КК України, яка містить ці ознаки. Своєю чергою, обставини, які обтяжують покарання, навіть якщо вони мають місце при вчиненні кримінального правопорушення, можуть судом і не враховуватися.

Крім того, кваліфікуючі ознаки мають перевагу над обставинами, які обтяжують покарання. Це випливає з положення ч. 4 ст. 67 КК України, де вказано: якщо будь-яка з обставин, що обтяжує покарання, передбачена в статті Особливої частини КК України як ознака кримінального правопорушення, що впливає на його кваліфікацію, то суд не може ще раз враховувати її при призначенні покарання як таку, що його обтяжує.

Отже, пропонуємо під *кваліфікуючими ознаками складу кримінального правопорушення* розуміти передбачені у диспозиціях частин статей Особливої частини КК України ознаки, що разом з ознаками основного складу характеризують кваліфікований (особливо кваліфікований) склад кримінального правопорушення, підвищують ступінь суспільної небезпеки кримінального правопорушення та особи, що його вчинила, впливають на кваліфікацію, посилюють покарання та виконують функцію диференціації кримінальної відповідальності.

На наш погляд, визначення поняття та дослідження правової природи кваліфікуючих ознак сприяє вдосконаленню їх системи, встановленню термінологічних проблем при їх формулюванні, а також вивченню закономірностей їх впливу на санкції відповідних статей Особливої частини Кримінального кодексу України. Оскільки з розвитком законодавства спостерігається тенденція до більш широкого використання законодавцем кваліфікуючих ознак при формуванні кримінально-правових норм, то вважаємо цей напрям наукового дослідження перспективним у сфері розвитку кримінального законодавства і кримінально-правової політики в цілому

Проаналізувавши висловлені в науковій літературі позиції, можна прийти до висновку, що, не зважаючи на розбіжності у висловлюваннях, автори єдині в думці, що кваліфікуючі ознаки:

- а) підвищують ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення;
- б) впливають на кваліфікацію вчиненого особою діяння;
- в) підвищують відповідальність за вчинене (є засобом диференціації кримінальної відповідальності).

Досліджуючи кваліфікуючі ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК України, слід проаналізувати вчинення зазначених у ч. 1 ст. 150-1 КК дій (1) щодо чужої малолітньої

дитини або (2) пов'язані із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, а так само вчинені (3) повторно або (4) особою, яка раніше скоїла одне із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 150, 303, 304 КК, або (5) за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 150-1 КК України).

До особливо кваліфікованих складів використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом належать дії, (1) вчинені організованою групою, а також (2) якщо внаслідок таких дій дитині спричинені середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження (ч. 3 ст. 150-1 КК України).

Чужою є дитина за змістом закону є для особи, яка здійснює використання дитини для заняття жебрацтвом. Такою особою не можуть бути рідні, прийомні батьки і батьки-вихователі дитини, а також особи, які замінюють їй батьків.

Під *насильством* у ч. 2 ст. 150-1 КК України слід розуміти фізичне насильство у формі завдання удару, побоїв, мордування, катування, заподіяння легкого тілесного ушкодження тощо.

На відміну від насильства, передбаченого ч. 3 ст. 150-1 КК України, насильство, так само як і погроза, про які йдеться у ч. 2 ст. 150-1 КК України, можуть бути застосовані не лише до дитини, а й до інших осіб (зокрема до батьків дитини чи інших осіб, які намагаються протидіяти використанню дитини для заняття жебрацтвом).

Якщо винна особа застосувала катування з метою примусити, наприклад, дитину до заняття жебрацтвом, то вчинене треба кваліфікувати тільки за ч. 1 або 2 ст. 127 КК України, а якщо катування застосовувалось і під час використання дитини для заняття жебрацтвом, то додатково за ч. 2 ст. 150-1 КК України.

Якщо під час використання дитини для заняття жебрацтвом потерпілій особі (не дитині), яка, наприклад, протидіяла такому використанню дитини, були завдані середньої тяжкості, тяжкі тілесні ушкодження або смерть,

вчинене слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 150-1 і за відповідною статтею розділу II Особливої частини КК України.

Викрадення дитини з подальшим її використанням для заняття жебрацтвом треба кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 146 і ч. 2 або 3 ст. 150-1 КК України. Водночас, тривале примусове утримання при собі малолітньої дитини під час її використання для заняття жебрацтвом не потребує додаткової кваліфікації за ч. 2 ст. 146 - такі дії охоплюються ч. 2 ст. 150-1 КК України.

Під погрозою застосування насильства у ст. 150-1 КК України варто розуміти висловлення реального наміру негайно або в майбутньому заподіяти особі фізичну шкоду. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, поєднане з погрозою вбивством, повністю охоплюються ч. 2 ст. 150-1 і додаткової кваліфікації за ст. 129 КК України не потребує. Проте таке саме діяння, поєднане з погрозою знищення чужого майна загально небезпечним способом, кваліфікується за відповідною частиною ст. 150-1 і за ст. 195 КК України.

Під вчиненням кримінального правопорушення *повторно* у ч. 2 ст. 150-1 КК України слід розуміти вчинення удруге діяння, передбачене будь-якою частиною цієї статті. Це може статися, наприклад, коли особа вчинила таке діяння після того, як вона була затримана і притягнута до кримінальної відповідальності за аналогічне діяння. Вчинення даного кримінального правопорушення стосовно кількох (двох чи більше) дітей одночасно або в різний час слід розглядати як вчинення його повторно, оскільки у ст. 150-1 КК України слово “дитина” використано в однині.

Повторність виникає незалежно від того, чи була винна особа, засуджена раніше за вчинення одного чи кількох кримінальних правопорушень, які є повторювальними. Згідно з ч. 4 ст. 32 КК України кримінальне правопорушення не повинен враховуватись як таке, що утворює разом з іншими кримінальними правопорушеннями повторність, лише якщо

винного було звільнено від кримінальної відповідальності за це кримінальне правопорушення на підставі ст. 45-49 КК України або на підставі акта амністії чи помилування, а так само у випадках, коли судимість за це кримінальне правопорушення було погашено або знято.

Відповідно до ч. 2 ст. 28 КК України кримінальне правопорушення визнається вчиненим *за попередньою змовою групою осіб*, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення (зокрема на стадії готування до нього), домовилися про спільне його вчинення. Домовленість повинна стосуватися спільності вчинення кримінального правопорушення - узгодження місця, часу, способу вчинення кримінального правопорушення, змісту виконуваних кожним із співвиконавців функцій (ролей) тощо.

Відповідно до ч. 3 ст. 28 КК України, кримінальне правопорушення вважається вчиненим *організованою групою* за наявності таких ознак:

- а) наявність декількох осіб (трьох або більше);
- б) попередня їх зорганізованість у спільне об'єднання для готування чи вчинення двох чи більше кримінальних правопорушень або для готування чи вчинення одного кримінального правопорушення, якщо це потребує довготривалої підготовки;
- в) стійкість такої групи;
- г) об'єднаність кримінальних правопорушень єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану;
- д) обізнаність всіх учасників такої групи з цим планом.

Отже, однією з найважливіших умов призначення справедливого покарання за вчинення кримінального правопорушення є диференціація кримінальної відповідальності, яка спрямована на пошук найбільш адекватних заходів кримінально - правового впливу залежно від рівня суспільної небезпечності кримінальних правопорушень. Однією з її форм є

закріплення у кримінальному законі кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак (далі – кваліфікуючих ознак).

Висновки до розділу II

Узагальнюючи, слід зазначити, що ефективність застосування ст. 150-1 КК України безпосередньо пов'язана з правильним доктринальним розумінням змісту усіх об'єктивних та суб'єктивних ознак цього складу кримінального правопорушення, його відмежування від суміжних кримінальних правопорушень.

Особливої уваги потребує питання розмежування кримінально протиправного діяння, що полягає у використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК України) та втягненні її у жебрацтво (ч. 2 ст. 304 КК України) оскільки на практиці використання малолітнього для заняття жебрацтвом часто кваліфікується за сукупністю статей 150-1 і 304 КК України, тобто має місце подвійне інкримінування кримінальних правопорушень.

використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК України) слід відмежовувати від втягнення дитини в заняття жебрацтвом, передбаченого ч. 2 ст. 304 КК України, за такими ознаками:

- втягнення не означає використання дитини самою особою, що втягує;
- втягування не є характерною мета отримання прибутку;
- не можна кваліфікувати як втягнення в заняття жебрацтвом дитину-немовля або іншу дитину, яка не усвідомлює факту втягнення, а також випадки залучення малолітнього до жебрацтва шляхом обману.

Отже, основним безпосереднім об'єктом використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом є воля, честь і гідність дитини. Його додатковим факультативним об'єктом можуть бути фізичне і психічне здоров'я дитини.

Виходячи із приписів кримінального законодавства вбачається, що відповідно до ст. 150-1 КК України, потерпілою виступає тільки малолітня дитина, тобто особа, яка не досягла 14 років. А потерпілими від кримінального правопорушення передбаченого ст. 304 КК України є неповнолітні особи, тобто особи до 18-ти років. Стаття 304 КК України, охоплює більш широке коло осіб, які можуть бути потерпілими і це видається, більш доцільним, тому що виходить, що у випадку, коли у кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 150-1 КК України використовується, наприклад, неповнолітня недієздатна особа, то відповідальності суб'єкт даного кримінального правопорушення вже нести не буде.

З об'єктивної сторони кримінальне правопорушення, передбачене ст.150-1 КК України, полягає у суспільно небезпечних діях – використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, під яким, виходячи із диспозиції статті, розуміється систематичне випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб.

Під час дослідження даного питання було виявлено ряд особливостей об'єктивних ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК України, але ці особливості не є суттєвими і їх цілком можна певним чином подолати, а тому окреме виділення втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом та використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в рамках двох окремих статей вбачається штучним. Вирішення цього питання можна знайти шляхом об'єднання посягань, передбачених ст. 150-1 і 304 КК України в межах однієї статті

Щодо суб'єкта кримінального правопорушення, то згідно з ч. 1 ст. 150-1 КК України ним є спеціальний суб'єкт, а саме батьки або особи, які їх заміняють, а в ч. 2 – особи, які не є батьками і вчинюють це кримінальне правопорушення щодо чужої малолітньої дитини.

Варте уваги й те, що згідно ч. 1 ст. 150-1 КК України відповідальність за використання своєї дитини менш сувора, ніж при використанні чужої, щодо ст. 304 КК України, навпаки, відповідальність за втягнення чужої дитини менш сувора, ніж за втягнення власної. Отже, як можна побачити з текстів вказаних статей, чітке розмежування даних норм за ознаками суб'єкта відсутнє. Натомість існує різний підхід до розділення кваліфікуючих ознак кримінальних правопорушень, подібних за спрямованістю посягання. Крім того, варто зазначити, що Конституцією України та Сімейним кодексом України передбачено обов'язки батьків або осіб, які їх заміняють, щодо дітей. Таким чином, і відповідальність їх має бути посиленою.

Суб'єктивна сторона складу кримінальних правопорушень, передбачених ст. 150-1 КК України, як ми переконалися, характеризується виною у формі прямого умислу.

Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки складів кримінального правопорушення в Особливій частині КК України вказують на підвищений ступінь суспільної небезпеки суспільно небезпечних діянь, а отже такі ознаки потребують ретельного кримінально - правового дослідження для призначення відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, особливо щодо кримінальних правопорушень проти дітей.

До кваліфікуючих ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК України, відносяться вчинення таких дій (1) щодо чужої малолітньої дитини або (2) пов'язані із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, а так само вчинені (3) повторно або (4) особою, яка раніше скоїла одне із кримінальних правопорушень,

передбачених статтями 150, 303, 304 КК, або (5) за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 150-1 КК України).

До особливо кваліфікованих складів використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом належать дії, (1) вчинені організованою групою, а також (2) якщо внаслідок таких дій дитині спричинені середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження (ч. 3 ст. 150-1 КК України).

РОЗДІЛ III. ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИКОРИСТАННЯ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ ДЛЯ ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ

3.1. Відмежування використання малолітньої дитини для зайняття жебрацтвом від суміжних складів кримінальних правопорушень

На практиці особливої уваги потребує питання розмежування кримінально протиправного діяння, що полягає у використанні малолітньої дитини для зайняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК України) та втягненні її у жебрацтво (ч. 2 ст. 304 КК України). Більшістю вітчизняних вчених із метою відмежування названих кримінально караних діянь пропонується в першому випадку розуміти під ним умисне схиляння дитини до випрошування грошей чи інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб, що передбачає вчинення дитиною свідомих активних дій. У другому ж випадку дитина, яку особа втягує в зайняття жебрацтвом, розглядається цією особою не як людина, а як корисна річ, що своїм видом спонукає інших осіб до безоплатної передачі певних матеріальних цінностей. І саме у цьому контексті перед особою, яка здійснює кримінальне провадження, постає питання тлумачення термінів: «використання», «схиляння», «втягнення», а також «систематичне». Поряд з цим, дані посягання є досить близькими та потребують сумісного розгляду.

Поняття «втягування» згідно з тлумачним словником має наступні значення: введення когось або чогось силою, примушування до входу, зваблення, заманювання, заплутування, примушення взяти участь, дозволяння втягнути себе [19, с. 369].

Поняття «використання» у цьому ж словникові тлумачиться «як утримання для користування» [19, с. 86]. Тобто ці поняття розглядаються як самостійні.

Згідно з іншим тлумачним словником термін «втягнення» означає спонукання, притягнення до участі. Термін «використання», у свою чергу, означає користуватися кимсь чи чимось, використати з користю [90, с. 88, 254]. Тобто обов'язковою ознакою діяння виступає корисливий мотив.

Термін «використовувати» може мати і наступне значення: застосовувати, вживати що-небудь з користю, користуватися чимось. При цьому поняття втягнутого має наступну інтерпретацію: той, який використовується, призначений, пристосований для втягування; термін «втягувати» - залучати, притягати, заохочувати когось до участі в чомусь [9, с. 137, 210].

Отже, навіть за наведеними визначеннями, можна чітко простежити певний зв'язок між терміном «використання» і терміном «втягнення».

Принципова відмінність між поняттями «втягнення» та «використання» полягає в наступному. «Втягнення» – це схилення дитини до кримінального правопорушення або іншої негативної девіації, тобто здійснення дитиною активної протиправної або аморальної дії (крадіжки, шахрайства, вживання спиртних напоїв, жебракування та ін.). «Використання», у свою чергу, означає сприйняття злочинцем дитини не як людини, а як корисної для нього речі, що своїм видом спонукує інших осіб до безоплатної передачі певних матеріальних цінностей (грошей, продуктів та ін.). Отже, у цьому розумінні дитина є знаряддям вчинення антигромадських дій, будучи одночасно беззахисною жертвою правопорушника [15, с. 55].

На практиці використання малолітнього для заняття жебрацтвом часто кваліфікується за сукупністю статей 150-1 і 304 КК України, тобто має місце подвійне інкримінування кримінальних правопорушень [116].

Отже, використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК України) слід відмежовувати від втягнення дитини в заняття жебрацтвом, передбаченого ч. 2 ст. 304 КК України, за такими ознаками:

- втягнення не означає використання дитини самою особою, що втягує;
- втягування не є характерною мета отримання прибутку;
- не можна кваліфікувати як втягнення в заняття жебрацтвом дитину-немовля або іншу дитину, яка не усвідомлює факту втягнення, а також випадки залучення малолітнього до жебрацтва шляхом обману.

3.2. Пропозиції щодо удосконалення законодавства про кримінальну відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом

Потреба в удосконаленні кримінального законодавства пов'язана із погіршенням криминогенної ситуації в Україні, потребою у підвищенні захисту дітей, а також у зв'язку із необхідністю удосконалення Кримінального кодексу України.

Стаття 150-1 «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» вперше з'явилась у Кримінальному кодексі України у 2009 році. До того часу аналогів цій статті у кримінальному законодавстві України не існувало, судова практика розгляду справ про кримінальні правопорушення, передбачені цією статтею, була відсутня, а тому і в кримінально-правовій доктрині про неї практично не згадувалось. Відсутність ґрунтовного наукового аналізу відповідних діянь, які мали місце в реальному житті та підлягали невідкладній криміналізації, стала, на нашу думку, причиною того, що із самого початку конструкція відповідних складів кримінальних правопорушень мала значні вади.

Прийняття Верховною Радою України Закону від 5 липня 2011 р. № 3571-VI «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо

кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи» (далі — Закон № 3571-VI), яким внесено зміни до статті 150-1 КК, а саме: з диспозиції ч. 1 ст. 150-1 КК вилучено вказівку на обов'язкову мету вчинення цих кримінальних правопорушень — отримання прибутку;

Ці зміни є незначними, неоднозначними та малокорисними тому, що вади і неточності статті 150-1 КК України так і не усунуто.

Конкретніше, що стосується саме недоліків ст. 150-1 КК України. Щодо невдалого формулювання і побудови ст. 150-1 КК, зокрема через те, що в межах однієї статті закріплено два основних склади кримінального правопорушення:

1) використання батьками або особами, які їх замінюють, малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ч. 1 ст. 150-1 КК України);

2) використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом сторонніми для неї особами (ч. 2 ст. 150-1 КК України). Крім того, ч. 2 ст. 150-1 цього Кодексу передбачає одночасно і другий основний склад кримінального правопорушення, і кваліфіковані види складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 150-1 КК України, що ускладнює правильне розуміння змісту цієї норми та її застосування.

У ч. 2 ст. 150-1 КК України також передбачено спеціальний вид повторності цього кримінального правопорушення: «Ті самі дії, ... вчинені повторно або особою, яка раніше скоїла один із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 150, 303, 304 цього Кодексу». Проте у статтях 150, 303, 304 КК України жодних кореспондуючих йому (спеціальному виду повторності) положень (наприклад, у вигляді відповідних кваліфікуючих ознак) немає.

Загалом доповнення кримінального закону в 2009 р. ст. 150-1 КК України не лише не вирішило багатьох проблем у сфері боротьби із суспільно небезпечним залученням і використанням українських дітей у

жебрацтві, а й створило низку нових. Зокрема, з того часу назріла нагальна необхідність отримати відповіді на такі запитання:

– у чому полягає різниця між «втягненням» дитини у заняття жебрацтвом та її «використання» для заняття жебрацтвом і чим відрізняється використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК) від втягнення малолітніх у заняття жебрацтвом (ч. 2 ст. 304 КК України)?

– як правильно кваліфікувати дії особи, яка спочатку «втягувала», а потім і «використовувала» малолітнього для заняття жебрацтвом?

– чому статті 150-1 і 304 КК України вміщені в різних розділах Особливої частини КК?

– чому потерпілим від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 304 КК України, може бути як неповнолітній, так і малолітній, а потерпілим від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК України — лише малолітній?

– чому в ст. 304 КК України вчинення кримінального правопорушення «батьком, матір'ю, вітчимом, мачухою, опікуном чи піклувальником, або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього», є кваліфікуючою ознакою, яка значно підвищує кримінальну караність вчиненого, а в ст. 150-1 КК України ця ознака є конструктивною, а за вчинення цього кримінального правопорушення «батьками або особами, які їх замінюють» передбачено значно м'якше покарання, ніж за його вчинення «щодо чужої малолітньої дитини»?

– як таке може бути, що втягнення малолітнього батьками або особами, які їх замінюють, у жебрацтво (за певних умов — готування до використання його для жебрацтва) карається позбавленням волі на строк від чотирьох до 10 років (ч. 2 ст. 304 КК України), а безпосереднє використання зазначеними особами малолітнього як жебрака — лише обмеженням волі на строк до 3 років або позбавленням волі на той самий строк (ч. 1 ст. 150-1 КК України)?

Відсутність відповідей на ці запитання призвела до того, що на практиці використання малолітнього для заняття жебрацтвом часто кваліфікується за сукупністю статей 150-1 і 304 КК України, тобто має місце подвійне інкримінування кримінальних правопорушень [116].

Загалом ст. 150-1 КК України є прикладом казуїстичного та вкрай невдалого викладу законодавчого матеріалу та, на нашу думку, потребує вилучення з цього Кодексу і необхідно врегулювати питання використання дітей у жебрацтво через удосконалення ст. 304 КК України.

У зв'язку з виключенням ст. 150-1, пропонуємо удосконалити ст. 304 КК України.

а) змінити назву статті 304 КК України, оскільки діюча назва суперечить її змісту. Так, у назві йдеться лише про неповнолітніх, тобто осіб віком від 14 до 18 років (абз. 2 ч. 2 ст. 6 Сімейного кодексу України; далі — СК), а виходячи зі змісту диспозиції ч. 2 ст. 304 КК, потерпілими від цього кримінального правопорушення можуть бути й малолітні, тобто особи віком до 14 років (абз. 1 ч. 2 ст. 6 СК). По-друге, в назві ст. 304 КК йдеться лише про втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, а у диспозиції — також пияцтво, заняття жебрацтвом, азартними іграми. Крім того, викликає сумнів правильність вживання в назві та диспозиції ч. 1 ст. 304 КК України слова «неповнолітніх» у множині;

б) чіткіше та ширше сформулювати зміст діяння, передбаченого ст. 304 КК. На нашу думку, цілком доречно було б встановити цією статтею кримінальну відповідальність за «втягнення дитини у протиправну діяльність або її використання у такій діяльності». У такій редакції ст. 304 КК були б передбачені і випадки втягнення дитини в антигромадську діяльність, і випадки безпосереднього використання дитини в цій діяльності, і випадки, коли одна й та ж особа спочатку залучала, а потім і використовувала дитину у відповідній антигромадській діяльності [116].

в) проведення кримінологічних досліджень, на підставі яких визначити ті обставини, які значно підвищують суспільну небезпечність вчинюваного діяння та не є характерними для більшості діянь такого виду. Ці обставини слід відобразити в системі кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак. При цьому вважаємо, що слушним є віднесення до кваліфікуючих ознак цього кримінального правопорушення дій, передбачених у ст. 304 КК, вчинених «щодо малолітньої особи», а також «батьком, матір'ю, вітчимом, мачухою, опікуном чи піклувальником, або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього»[1];

г) ґрунтовної зміни санкцій цієї норми. Вони мають відповідати типовій суспільній небезпеці відповідного кримінального правопорушення, бути узгодженими з санкціями норм, що передбачають однорідні за характером і ступенем суспільної небезпечності діяння (зокрема з діяннями, описаними статтями 150, 304, 149 КК), враховувати ступінь формалізованості диспозицій цих норм і передбачати необхідну альтернативу у виборі основних видів покарань.

Аналіз норм чинного кримінального законодавства свідчить, про хаотично розкиданість норм в яких встановлено кримінальну відповідальність за суспільно небезпечні діяння, що посягають на інтереси сім'ї та неповнолітніх, по різних розділах Особливої частини КК. Зокрема, «Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей» (ст. 137 КК) включено законодавцем у розділ II «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи»; «Підміна дитини» (ст. 148 КК), «Експлуатація дітей» (ст. 150 КК), «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» (ст. 150. КК) – у розділ III «Кримінальні правопорушення проти честі, волі та гідності особи»; «Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості» (ст. 155 КК), «Розбещення неповнолітніх» (ст. 156 КК) – у розділ IV «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканності»; «Ухилення від сплати

аліментів на утримання дітей» (ст. 164 КК), «Ухилення від сплати коштів на утримання непрацевдатних батьків» (ст. 165 КК), «Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка або піклування» (ст. 166 КК), «Зловживання опікунськими правами» (ст. 167 КК), «Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)» (ст. 168 КК), «Незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння)» (ст. 169 КК) – у розділ V «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина»; «Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність» (ст. 304 КК) – у розділ XII «Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності»; «Спонування неповнолітніх до застосування допінгу» (ст. 323 КК), «Схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів» (ст. 324 КК) – у розділ XIII «Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення».

З огляду на те, що вказані кримінальні правопорушення і норми, в яких встановлено кримінальну відповідальність за ці кримінальні правопорушення, віднесені законодавцем до різних розділів Особливої частини КК, слід прийти до висновку, що вони мають різні і відмінні родові об'єкти. Так, кримінальні правопорушення, передбачені в нормах розділу II Особливої частини КК, мають родовим об'єктом суспільні відносини, які забезпечують життя та здоров'я особи (ст. 137 КК); кримінальні правопорушення, передбачені в нормах розділу III КК – честь, волю та гідність особи (ст. ст. 148, 150, 150. КК); кримінальні правопорушення, передбачені в нормах розділу IV КК – статеву свободу та статеву недоторканність особи (ст. ст. 155, 156 КК); кримінальні правопорушення, передбачені в нормах розділу V КК – виборчі, трудові та інші особисті права та свободи людини і громадянина (ст. ст. 164-169 КК); кримінальні правопорушення, передбачені в нормах розділу XII КК – громадський

порядок та моральність (ст. 304 КК); кримінальні правопорушення, передбачені в нормах розділу XIII КК – суспільні відносини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. ст. 323, 324 КК). Очевидним є те, що вказані суспільні відносини не включають до свого змісту безпосередньо сімейні відносини та відносини, що забезпечують права і свободи дітей з точки зору їх кримінально-правової охорони. Це свідчить про те, що законодавець не визнає на рівні об'єкта кримінально-правової охорони суспільні відносини у сфері сім'ї, прав та інтересів неповнолітніх. Вважаємо, що сім'я, сімейні відносини, сімейне виховання, права та законні інтереси неповнолітніх (дітей) становлять єдиний комплекс суспільних відносин, що знаходяться у тісній єдності, взаємопов'язані між собою, доповнюють одне одного. Слід відзначити, що на дану групу відносин посягають кримінальні правопорушення, які мають суттєву схожість за соціальною сутністю, адже вони завжди і у всіх випадках спричиняють шкоду суспільним відносинам у сфері сім'ї та прав і інтересів неповнолітніх: їх фізичному, інтелектуальному, духовному становленню та вихованню. Вважаємо, що зазначену вище групу відносин слід розглядати як такі, що мають спільний родовий об'єкт, а кримінальні правопорушення, які на них посягають, відносити до самостійної групи кримінальних правопорушень та зафіксувати в окремому розділі Особливої частини КК України.

Таким чином, вважаємо за необхідне виокремити норми про кримінальну відповідальність за ці кримінальні правопорушення в єдиний і самостійний розділ Особливої частини КК під назвою «Кримінальні правопорушення проти сім'ї, прав та інтересів неповнолітніх» або «Кримінальні правопорушення проти сімейних відносин та неповнолітніх».

Кримінально-правові норми розділу Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти сім'ї, прав та інтересів неповнолітніх» у запропонованому варіанті мають становити собою не просту сукупність

норм, а їх упорядковану систему. Критерієм їх систематизації слід визнати видові об'єкти, до яких ми відносимо: суспільні відносини у сфері сім'ї та суспільні відносини, які забезпечують права й інтереси неповнолітніх. У своїй єдності вони становлять зміст родового об'єкта цих кримінальних правопорушень. Вважаємо, що виокремлення цих суспільних відносин надасть можливість привести суспільно небезпечні діяння і норми, що встановлюють за них кримінальну відповідальність, у відносно струнку систему. Подальшу систематизацію кримінальних правопорушень проти сім'ї, прав і інтересів неповнолітніх можливо здійснювати, на нашу думку, з урахуванням аксіологічного підходу та на підставі безпосереднього об'єкта даних кримінальних правопорушень.

До кримінальних правопорушень проти сім'ї слід віднести, на нашу думку, суспільно небезпечні діяння, які передбачені в різних розділах Особливої частини чинного КК: «Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)» (ст. 168 КК), «Незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння)» (ст. 169 КК), «Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків» (ст. 165 КК), «Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей» (ст. 137 КК), «Підміна дитини» (ст. 148 КК), «Експлуатація дітей» (ст. 150 КК), «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» (ст. 150. КК), «Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості» (ст. 155 КК), «Розбещення неповнолітніх» (ст. 156 КК), «Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей» (ст. 164 КК), «Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка або піклування» (ст. 166 КК), «Зловживання опікунськими правами» (ст. 167 КК), «Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність» (ст. 304 КК), «Спонування неповнолітніх до застосування допінгу» (ст. 323 КК), «Схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів» (ст. 324 КК). У подальшому можливо визнання й інших суспільно небезпечних діянь, які посягають на ці суспільні відносини

і можуть бути додатково вказані як кримінальні правопорушення у даному розділі КК України, наприклад, «насильство над членами сім'ї або відносно неповнолітніх», «жорстоке поводження із членами сім'ї та відносно неповнолітніх», інші суспільно небезпечні діяння, які безпосередньо спрямовані на спричинення істотної шкоди сімейним відносинам та суспільним відносинам у сфері прав і законних інтересів неповнолітніх.

Слід вказати, що до проблем кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти неповнолітніх необхідно віднести також і те, що у багатьох нормах Особливої частини КК України не передбачено посиленого кримінально-правового захисту неповнолітніх. На підставі проведеного дослідження, вважаємо, що у низці норм КК України, які передбачають кримінальну відповідальність за окремі види кримінальних правопорушень проти неповнолітніх, слід зберегти (а в деяких випадках і доповнити), кваліфікуючою ознакою «вчинення кримінального правопорушення щодо неповнолітнього», чим буде забезпечена не тільки диференціація кримінальної відповідальності за відповідні види кримінальних правопорушень, а й подальший кримінально-правовий захист неповнолітніх від протиправних посягань. Зокрема, у статтях 121 «Тяжке тілесне ушкодження», 122 «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження», 125 «Легке тілесне ушкодження», 126 «Побої та мордування», 127 «Катування», 129 «Погроза вбивством», 143 «Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини», 168 «Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)» КК України вважаємо за доцільне передбачити у якості кваліфікуючої ознаки вчинення зазначених кримінальних правопорушень щодо неповнолітнього, зі встановленням за ці кримінальні правопорушення більш суворого покарання.

Це зумовлено тим, що посягання на здоров'я неповнолітніх можуть зашкодити нормальному фізичному розвитку, завдати моральних страждань, заподіяти шкоду правам і законним інтересам дитини та вказують на

підвищену суспільну небезпеку кримінального правопорушення. Таким чином, захист життя та здоров'я неповнолітніх, їхніх прав та інтересів повинно забезпечуватися шляхом диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності й покарання шляхом застосування більш суворого покарання до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення проти дитини, її прав та законних інтересів.

Отже, виходячи з вище вказаного, вбачаємо доцільним доповнити Особливу частину чинного КК України окремим, самостійним розділом під назвою «Кримінальні правопорушення проти сім'ї, прав та інтересів неповнолітніх» або «Кримінальні правопорушення проти сімейних відносин та неповнолітніх» на основі єдиного родового об'єкта, у якому закріпити норму, котра передбачає кримінальну відповідальність за «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом». Вважаємо за потрібне виключити ст. 150-1 КК України, з подальшим удосконаленням статті 304 КК України

Виходячи із зазначеного, вважаємо за доцільне викласти ст. 304 КК України у такій редакції:

«Стаття 304. Втягнення дитини у протиправну та/або антигромадську діяльність або її використання у такій діяльності

1. Залучення неповнолітнього до протиправної діяльності та/або до пияцтва, заняття жебрацтвом (систематичне випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб), азартними іграми, або його використання у такій діяльності –

карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

2. Ті самі дії, вчинені батьком, матір'ю, опікуном чи піклувальником, іншим членом сім'ї, а також працівником виховної, освітньої, лікувальної або іншої установи, що зобов'язана здійснювати виховання потерпілого або піклуватись про нього, щодо малолітнього, а так само вчинені повторно або особою, яка раніше скоїла один із кримінальних правопорушень,

передбачених статтями 150, 303, 304-1 цього Кодексу, або вчинені із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого,.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, або щодо немовляти, а також якщо внаслідок таких дій потерпілому спричинені середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження,-

караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк від трьох до п'яти років або без такого».

Висновки до Розділу III.

Кримінально-правове регулювання використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом еволюціонувало протягом тривалого часу, а результатом цього процесу стала чинна норма в сьогднішній редакції. Але варто зазначити, що процес удосконалення норм КК України ніколи не зупиняється, вже існує кілька законопроектів, які докорінно можуть змінити структуру й сутність чинного закону про кримінальну відповідальність.

Дослідивши дане питання, ми дійшли висновку, що на сьогодні залишається потреба в удосконаленні Кримінального кодексу України шляхом внесення суттєвих змін до його структури та змісту окремих норм, що встановлюють відповідальність за посягання щодо сім'ї та неповнолітніх осіб.

Загалом ст. 150-1 КК України є прикладом казуїстичного та вкрай невдалого викладу законодавчого матеріалу та, на нашу думку, потребує

вилучення з цього Кодексу і врегулювати питання використання дітей у жебрацтво через удосконалення ст. 304 КК України.

У зв'язку з виключенням ст. 150-1, пропонуємо удосконалити ст. 304 КК України.

а) змінити назву статті 304 КК України, оскільки нинішня назва суперечить її змісту. Так, у назві йдеться лише про неповнолітніх, тобто осіб віком від 14 до 18 років (абз. 2 ч. 2 ст. 6 Сімейного кодексу України; далі — СК), а виходячи зі змісту диспозиції ч. 2 ст. 304 КК, потерпілими від цього кримінального правопорушення можуть бути й малолітні, тобто особи віком до 14 років (абз. 1 ч. 2 ст. 6 СК). По-друге, в назві ст. 304 КК йдеться лише про втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, а у диспозиції — також пияцтво, заняття жебрацтвом, азартними іграми. Крім того, викликає сумнів правильність вживання в назві та диспозиції ч. 1 ст. 304 КК України слова «неповнолітніх» у множині;

б) чіткіше та ширше сформулювати зміст діяння, передбаченого ст. 304 КК. На нашу думку, цілком доречно було б встановити цією статтею кримінальну відповідальність за «втягнення дитини у протиправну діяльність або її використання у такій діяльності». У такій редакції ст. 304 КК були б передбачені і випадки втягнення дитини в антигромадську діяльність, і випадки безпосереднього використання дитини в цій діяльності, і випадки, коли одна й та ж особа спочатку залучала, а потім і використовувала дитину у відповідній антигромадській діяльності [116].

в) проведення кримінологічних досліджень, на підставі яких визначити ті обставини, які значно підвищують суспільну небезпечність вчинюваного діяння та не є характерними для більшості діянь такого виду. Ці обставини слід відобразити в системі кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак. При цьому вважаємо, що слушним є віднесення до кваліфікуючих ознак цього кримінального правопорушення дій, передбачених у ст. 304 КК, вчинених «щодо малолітньої особи», а також «батьком, матір'ю, вітчимом,

мачухою, опікуном чи піклувальником, або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього»[1];

г) ґрунтовної зміни санкцій цієї норми. Вони мають відповідати типовій суспільній небезпеці відповідного кримінального правопорушення, бути узгодженими з санкціями норм, що передбачають однорідні за характером і ступенем суспільної небезпечності діяння (зокрема з діяннями, описаними статтями 150, 304, 149 КК), враховувати ступінь формалізованості диспозицій цих норм і передбачати необхідну альтернативу у виборі основних видів покарань.

ВИСНОВКИ

Захист прав дитини – важливе завдання Української держави, що виразилося у формуванні та реалізації принципово нової політики у сфері прав дитини. Враховуючи вищезначене, вважаємо за доцільне реформування нормативної бази, яка стосується кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень щодо дітей.

Варто зазначити і те, що кримінально-правове регулювання використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом еволюціонувало протягом тривалого часу, а результатом цього процесу стала чинна норма в сьогоднішній редакції. Стаття 150-1 «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» взагалі лише з'явилась у Кримінальному кодексі України у 2009 роках. До того часу аналогів цій статті у кримінальному законодавстві України не існувало. Але й досі, стаття 150-1 КК України містить багато вад і неточностей, які досі не усунуто.

Пропонуємо доповнити положення КК України ст. 22-1, в якій розкрити зміст понять «дитина», «малолітня особа», «неповнолітня особа», «новонароджена» а також «вік, з якого законодавством дозволяється працевлаштування», або взагалі доповнити новою статтею де було б визначення основних термінів КК України аналогічно до чинного КПК України.

Вважаємо за необхідне визначити вікові межі осіб, які підпадають під категорію «дитина», «неповнолітній», «малолітній». Пропонується в Законі України «Про охорону дитинства» створити окремий розділ IV-I «Неповнолітні». У ньому потрібно чітко зазначити віковий ценз неповнолітніх, їхні спеціальні права та обов'язки, свободи та охоронювані законом інтереси, гарантії їхньої реалізації.

Варто зазначити, що в Україні надалі потрібно підтримувати імплементацію міжнародно-правових актів та приєднуватися до їх

виконання, задля приведення у відповідність із ними національного законодавства.

Слід зазначити, що під час дослідження і написання даної роботи було виявлено ряд особливостей об'єктивних ознак кримінальних правопорушень передбачених ст. 150-1 та ст. 304 КК України, але ці особливості не є суттєвими і їх цілком можна певним чином подолати, а тому окреме виділення «Втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом» та «Використання неповнолітніх для заняття жебрацтвом» в рамках двох окремих статей багато в чому є штучним. Вирішення цього питання можна знайти шляхом об'єднання посягань, передбачених ст. 150-1 і 304 КК України в межах однієї статті.

Вбачаємо доцільним доповнити Особливу частину чинного КК України окремим, самостійним розділом під назвою «Кримінальні правопорушення проти сім'ї, прав та інтересів неповнолітніх» або «Кримінальні правопорушення проти сімейних відносин та неповнолітніх» на основі єдиного родового об'єкта, у якому закріпити норму, котра передбачає кримінальну відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Вбачається, що доречно було б об'єднати статті 150-1 і 304 КК України з подальшим удосконаленням статті 304 КК України. Крім того, задля належного захисту життя та здоров'я неповнолітніх, їхніх прав та інтересів, яке повинно забезпечуватися шляхом диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності, слід встановити більш суворе покарання до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення проти дитини, її прав та законних інтересів.

Вважаємо за доцільне викласти ст. 304 КК України у такій редакції:

«Стаття 304. Втягнення дитини у протиправну та/або антигромадську діяльність або її використання у такій діяльності

1. Залучення неповнолітнього до протиправної діяльності та/або до пияцтва, заняття жебрацтвом (систематичного випрошування грошей,

речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб), азартних ігор, або його використання у такій діяльності –

карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

2. Ті самі дії, вчинені батьком, матір'ю, опікуном чи піклувальником, іншим членом сім'ї, а також працівником виховної, освітньої, лікувальної або іншої установи, що зобов'язана здійснювати виховання потерпілого або піклуватись про нього, щодо малолітнього, а так само вчинені повторно або особою, яка раніше скоїла один із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 150, 303, 304-1 цього Кодексу, або вчинені із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого,.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, або щодо немовляти, а також якщо внаслідок таких дій потерпілому спричинені середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження,-

караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк від трьох до п'яти років або без такого».

Було проведено порівняльно-правовий аналіз норм кримінального законодавства зарубіжних країн, який дозволяє зробити висновок про єдиний намір законодавців всіх країн захистити неповнолітніх від негативного впливу дорослих осіб. Важливим є те, що в кримінальних кодексах досліджених в даній роботі країн існують цілі розділи, присвячені захисту сім'ї та неповнолітніх.

Отже, вважаємо, що результати даного дослідження можуть стати кроком до покращення стану захисту дитини від проявів найбільш суспільно небезпечних посягань проти їх прав та свобод.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белова О.І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 “Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право”. Київ, 2007. URL: <http://referatu.net.ua/referats/7569/169371> (дата звернення: 15.10.2021).
2. Беспалов Ю. Ф. Семейные права ребенка и их защита. Владимир, 2001. 97 с.
3. Борисов В.І. Питання систематизації Особливої частини кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1(1). С. 258-271.
4. Боровитинов М. М. Детоубийство в уголовном праве. М.-СПб., 1905. 185 с.
5. Бородавко О.С. Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність як об'єкт кримінально-правового вивчення. *Митна справа*. 2011. № 5. С.126–130.
6. Басиста І. В., Розкошинська С. О. Особливості доказування використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: монографія. Київ; Івано-Франківськ, 2017.156 с.
7. Борьба с преступностью в Украинской ССР : [в 2 т. Т. 2]. Сост. П. П. Михайленко. К., 1967. 952 с.
8. Буроменский М. В. Права детей. Права человека в современном мире. М., 1995. С. 120–127.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Голов. ред. В. Т. Бусел. К. ; Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.
10. Вінгловська О. І. Імплементация міжнародних стандартів прав дитини в національному законодавстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2000. 20 с.

11. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України» (щодо використання дитини для жебракування) (реєстр. № 2867 від 15.03.2007) URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=29222 (дата звернення: 13.10.2021).

12. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на пропозиції Президента України до Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо використання дитини для жебракування» (реєстр. № 0981 від 24.10.2008). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=0981&skl=7 (дата звернення: 13.10.2021).

13. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального Кодексу України» (щодо злочинів проти життя, здоров'я, волі, честі та гідності особи) (реєстр. № 7110 від 09.09.2010). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=38496 (дата звернення: 13.10.2021).

14. Войтюк О. М. Уголовно-правовые способы ужесточения наказания: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». Тюмень, 2009. 18с.

15. Гацелюк. В. О. Кримінальна відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: історія трансформації законодавчої ініціативи. *Боротьба з правопорушеннями у молодіжному середовищі: вітчизняний та міжнародний досвід* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 2 червня 2010 р. Донецьк, 2010. С. 53–57.

16. Глухарьова Л. И. Уголовная ответственность за детоубийство. М. : ВЮЗИ, 1984. 57 с.

17. Голубинский Е. Е. История русской церкви.[в 2 т. Т. 1]. М. : Универс. тип., 1901. 968 с.
18. Гуторова Н. О. Проблема кримінально-правової охорони державних фінансів України: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2002. 38 с.
19. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: современное написание : в 4 т. Т. 1. А–З. М. : АСТ ; Астрель, 2003. 1158 с.
20. Дегтярьова І. В. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Харків, 2012. 20 с.
21. Дегтярьова І. В. Кримінально-правова характеристика об'єкта злочину, передбаченого ст. 150-1 КК України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*: зб. наук. статей. Івано-Франківськ : ПНУ ім. Василя Стефаника, 2011. Вип. 27. С. 226–233.
22. Дегтярьова І.В. Щодо особливостей діяння передбаченого ст. 150-1 Кримінального кодексу України. *Право і безпека*. 2011. № 3 (40). С. 229-232.
23. Декларація прав дитини від 20.11.1959. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (дата звернення: 20.10.2021).
24. Дзундза В.В. Кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність: автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Харків, 2005. 15 с.
25. Дудоров О.О. Вибрані праці з кримінального права. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. 952 с.
26. Дудоров О.О. Проблеми кримінально-правової охорони системи оподаткування України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора

юридичних наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». К., 2007. 34 с.

27. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 № 994_062 від 07.09.2016). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_062 (дата звернення: 20.10.2021).

28. Жариков Ю.С. Уголовно-правовое регулирование и механизм его реализации. М. : Юриспруденция, 2009. 216 с.

29. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо використання дитини для жебракування» № 894-VI від 15.01. 2009 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/894-17> (дата звернення: 20.11.2021).

30. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01. 2005 р. № 2342-15 від 27.03.2018 URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2342-15> (дата звернення: 20.10.2021).

31. Закон України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» від 24.01.1995 р. № 20/95-вр від 09.02.2017 } URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр>. (дата звернення: 20.10.2021).

32. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04. 2001 р. № 2402-14 від 20.01.2018} URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>. (дата звернення: 20.10.2021).

33. Зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального Кодексу України» (щодо злочинів проти життя, здоров'я, волі, честі та гідності особи) (реєстр. № 7110 від 09.09.2010) URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=38496. (дата звернення: 20.10.2021).

34. Зауваження Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України до Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо використання дитини для жебракування» (реєстр. № 0981 від 24.10.2008) URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=0981&skl=7. (дата звернення: 20.10.2021).

35. Ільїна О. В. Кримінально-правова характеристика кваліфікуючих ознак корисливих злочинів проти власності: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» К., 2007. 212с.

36. Керимов Д.А. Методология права. Предмет, функции, проблемы философии права. Изд. 2-е. М. : Аванта-плюс, 2001. 560 с.

37. Колпакова Л. А. Насилие в семье (виктимологический аспект, вопросы дифференциации ответственности и законодательной техники). М. : Юрлитинформ, 2009. 196 с.

38. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 № 995_021 від 20.11.2014} URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021. (дата звернення: 20.10.2021).

39. Конончук Н.М. Класифікація прав дитини в сімейному законодавстві України. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2010. Вип. 10. С. 203–210.

40. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-вр від 30.09.2016} URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (дата звернення: 20.10.2021).

41. Концепція Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 р., схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.10.2015 № 1053-р. URL:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1053-2015-%D1%80>. (дата звернення: 20.10.2021).

42. Копотун І. М. Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони: автореф. дис. канд. юрид. наук.: спец.12.00.08-Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. К.,2008. 20 с.

43. Красицька Л.В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей : дис. ... док. юрид. наук : спец. 12.00.03 «цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». В., 2015. 496 с.

44. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник для студентів юрид. вузів і фак.; за ред. П.С. Матишевського. К. : Юрінком Інтер, 1999. 896 с.

45. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник / Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко, М.І. Мельник та ін.; За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. 3-тє вид., переробл. та допов. К.: Атіка, 2009. 744 с.

46. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник. За ред. проф. М. І. Бажанова , В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2 е вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.

47. Кримінальний кодекс України від 05. 04. 2001 р. № 2292-19 від 07.03.2018} URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 25.10.2021).

48. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар. Видання сьоме, перероблене та доповнене. Відп. ред. Є.Л. Стрельцов. Х. : Одісей, 2011. 824 с.

49. Кропачев Н.М. Уголовно-правовое регулирование: механизм и система. СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского гос. ун-та, 1999. 262 с.

50. Кротов С. Е. Дифференциация уголовной ответственности в зависимости от категоризации преступлений, квалифицирующих признаков и обстоятельств, отягчающих наказание: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». М., 2005. С. 16.

51. Кругликов Л. Л. Дифференциация ответственности в уголовном праве. СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. С. 174.

52. Кузнецов В.В. Експлуатація дитини у вигляді жебракування. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 6. С. 191–199.

53. Кузнецов В.В. Злочини проти громадського порядку та моральності. К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2007. 160 с.

54. Кузнецов В.В. «Особенности назначения окремих кваліфікуючих ознак у злочинах проти неповнолітніх. *Від громадянського суспільства правої держави: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (24 квітня 2009 р.) [присвяченої 5-річчю відродження юридичного факультету]*. Харків, 2009.

55. Лесниевски-Костарева Т. А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика [2-е изд., перераб. и доп.]. М. : НОРМА, 2000. С. 230.

56. Лисенко І. Кримінально-правовий захист дітей від експлуатації. *Право України*. 2002. №4. С.65-69.

57. Лінник Н. В. Історичні передумови захисту прав і свобод дитини на різних етапах розвитку суспільства. *Університетські наукові записки*. 2006. № 2 (18). С. 41–45.

58. Лопашенко Н.А. Основы уголовно-правового воздействия: уголовное право, уголовный закон, уголовно-правовая политика. СПб. : Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. 339 с.

59. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): монографія. К.: Азимут- Україна, 2005. 464 с.

60. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики: автореф. дис. докт. Юрид. Наук: спец. 12.00.08- Кримінальне право та кримінологія ; кримінально-виконавче право. К.,2008. 32 с.

61. Меркулова В. О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності : моногр.[2-ге вид]. О., 2003. 281 с.

62. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 № 995_043 від 19.10.1973} URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043. (дата звернення: 27.10.2021).

63. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2006. 512 с.

64. Науково-практичний коментар до Кримінального Кодексу України. За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 4-те вид., переробл. та доповн. К. : Юридична думка, 2014. 1181 с.

65. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. За ред. С.С. Яценка. К. : А.С.К., 2012. 965 с.

66. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Гришук та ін. 3-є вид., перероб. та доп. Київ : Атіка, 2003. 1054 с.

67. Павленко Т. А. Концепція кримінально-правової охорони права людини на життя в Україні: дис....кандидата юрид.наук:12.00.08- Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Харків, 2008. 244 с.

68. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у

злочинну чи іншу антигромадську діяльність» № 2 від 27.02.2004 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04> (дата звернення: 12.10.2021).

69. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» № 1 від 27.02.2009 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09 (дата звернення: 20.10.2021).

70. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України (щодо використання дитини для жебракування)» (реєстр. № 2867 від 10.01.2007) URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=29222 (дата звернення: 20.10.2021).

71. Принципы уголовного права и их реализация в правоприменительной деятельности. СПб. :Юрид. центр Пресс, 2004. 694 с.

72. Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» : Закон України від 05.03.2009 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1065-17> (дата звернення: 20.10.2021).

73. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України (щодо використання дитини для жебракування)» (реєстр. № 2867 від 10.01.2007). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=29222 (дата звернення: 20.10.2021).

74. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України» (щодо використання дитини для жебракування) (реєстр. № 0981 від 08.02.2008) URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=0981&skl=7 (дата звернення: 20.10.2021).

75. Пропозиції Президента України до Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо використання дитини для жебракування» (реєстр. № 0981 від 24.10.2008) URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=0981&skl=7 (дата звернення: 29.10.2021).

76. Репецький С. П. Суспільна моральність як об'єкт кримінально-правової охорони : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 218 с.

77. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України :наук.-практ. Коментар. К.: Ін Юре, 2003. 532 с.

78. Саблук С.А. Окремі аспекти правового статусу дитини. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3 (15). С. 143–147.

79. Самченко М. Ю. Кримінологічна характеристика та попередження сімейного насильства щодо неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Л., 2011. 216 с.

80. Синегубов О.В. Правовий статус дитини, як учасника особистих немайнових прав. *Форум права*. 2013. № 1. С. 900–907.

81. Сімейне право України / під ред. В. П. Мироненко. К. : «Правова єдність», 2008. 477 с.

82. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-14 від 06.02.2018} URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 20.10.2021).

83. Семчук Н. О. Класифікація злочинів проти моральності неповнолітніх. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія «Юридичний вісник «Повітряне та космічне право»*. 2010. № 1(14). С. 70 – 73.

84. Семчук Н. О. Кримінально-правовий захист моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. 224 с.

85. Статус Конвенции о правах ребенка (Нью-Йорк, 20 нояб. 1989 г.) : по сост. на 16 сент. 2010 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j24 (дата звернення: 20.10.2021).

86. Сторчак Н.А. Права дитини в Україні: навч.- метод. посіб. Миколаїв: МОІППО, 2009. 156с.

87. Таганцев Н. С. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 г. [9-е изд., пересм. и доп.]. СПб., 1898. 900 с.

88. Тацій В. Я. Історія держави і права України : [підручн.] [у 2 т. Т. 1.] К. : Вид. дім «Ін Юре», 2000. 648 с.

89. Топузьян А. Р. Характеристика суспільно небезпечного діяння як ознаки об'єктивної сторони юридичного складу експлуатації дитини (ст. 150 КК України). *Держава та регіони*. Серія: Право. 2018. № 1. С. 139–144.

90. Топузьян А. Р. Содержание общественно опасное деяние как признак объективной стороны состава преступления, предусмотренного ч. 1 ст. 150-1 УК Украины. *Право и закон*. 2017. № 2 (2). С. 66–72.

91. Топузьян А. Р. Перспективи вдосконалення покарання за злочини у сфері охорони моральності неповнолітніх з урахуванням досвіду зарубіжних країн. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В.І. Борисов та ін. Харків, 2018. Вип. 35. С. 221–233.

92. Уголовное законодательство Норвегии. Перевод с норвежского. Пер.: А. В. Жмени ; науч. ред. и вступ. ст.: Ю. В. Голик. СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. 375 с.

93. Уголовное право. Общая часть. Учебник для вузов / Под ред. И. Я. Козаченко и З. А. Незнамовой. М., 1997. 322 с.

94. Уголовное Уложение от 22 марта 1903 г. СПб. : Изд-во Гос. канцелярии, 1903. 192 с.

95. Уголовный кодекс Голландии / науч. редактирование д. ю. н. заслуженный деятель науки РФ, проф. Б. В. Волженкин, перевод с англ. И. В. Мироновой, 2-е изд. СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. 510 с.

96. Уголовный кодекс Грузии. URL: <http://crimpravo.ru/codecs/gruz/2.doc> (дата звернения: 20.10.2021).
97. Уголовный кодекс Испании / под ред. И с предисловием д. ю. н. проф. Н. Ф. Кузнецовой и д. ю. н. проф. Ф. М. Решетникова. М. : ИКД «Зерцало-М», 1998. 218 с.
98. Уголовный кодекс Кыргызской Республики: URL: <http://crimpravo.ru/codecs/kyrg/2.rtf> (дата звернения: 20.10.2021).
99. Уголовный кодекс Республики Армения: URL: <http://crimpravo.ru/codecs/arm/2.rtf> (дата звернения: 20.10.2021).
100. Уголовный кодекс Республики Беларусь : URL: <http://crimpravo.ru/codecs/belarus/2.rtf> (дата звернения: 20.10.2021).
101. Уголовный кодекс Республики Болгария / науч. редактирование к. ю. н. проф. А. И. Лукашова, перевод с болг. Д. В. Милушева, А. И. Лукашова. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. 298 с.
102. Уголовный кодекс Республики Казахстан: URL: <http://crimpravo.ru/codecs/kaz/2.rtf> (дата звернения: 20.10.2021).
103. Уголовный кодекс Республики Молдова: URL: <http://crimpravo.ru/codecs/mold/2.rtf> (дата звернения: 20.10.2021).
104. Уголовный кодекс Республики Таджикистан / : URL: <http://crimpravo.ru/codecs/tad/2.rtf> (дата звернения: 20.10.2021).
105. Уголовный кодекс Республики Узбекистан: URL: <http://crimpravo.ru/codecs/uzb/2.rtf> (дата звернения: 20.10.2021).
106. Уголовный кодекс Российской Федерации. *Собрание законодательства Российской Федерации*. 2010. № 41. Ст. 5199.
107. Уголовный кодекс Турции. Науч. редактирование и предисловие к.ю.н доц. Н. Сафарова и доктора права Х. Аджара, СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. 374 с.
108. Уголовный кодекс Эстонской Республики: URL: <http://crimpravo.ru/codecs/est/2.rtf> (дата звернения: 20.10.2021).

109. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії від 01.01.2000 № 995_b09 від 30.04.2003}. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_b09. (дата звернення: 20.10.2021).

110. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 01.01.2000 № 995_795 від 23.06.2004}/ URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_795 (дата звернення: 20.10.2021).

111. Федорчук І. М. Обставини, які обтяжують покарання, за кримінальним правом України: дис. канд. юрид. наук:12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Львів, 2010. 218 с.

112. Филимонов В.Д. Охранительная функция уголовного права. СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. 198 с.

113. Фойницкий И. Я. Курс уголовного права. Особенная часть. СПб. : Санкт-Петербург. ун-т., 1900. 268 с.

114. Хавронюк М. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (коментар нового закону). *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2009. Вип. 49. С. 244–249 с.

115. Хавронюк М. Покарання за готування до злочину і замах на злочин: парадокси національного кримінального кодексу, особливо у порівнянні з іноземними. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. №5 (161). С. 108–113.

116. Хавронюк М.І., Калмиков Д.О. Деякі питання удосконалення відповідальності за злочини проти волі дитини. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. №10. С. 42-48.

117. Черевко К. О. Окремі питання кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого статтею 150-1 Кримінального кодексу України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 102– 111.

118. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-15 від 07.03.2018} URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 20.10.2021).

119. Чернова Н. В. Систематичність у складі використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 427–432.

120. Янова Г. Міжнародне та національне законодавство у сфері захисту прав дитини. Київ: ПП «Видавництво «Сучасний письменник», 2015. 704 с.

121. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: Укр. енцикл., 1998. URL: http://leksika.com.ua/19750306/legal/kvalifikovani_zlochini (дата звернення: 20.10.2021).

122. Юхта О.Г. Теоретико-правовий аналіз концептуального поняття «правовий статус дитини». *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 12 (158). С. 72–76.